

ОСНОВА

ЮЖНО-РУССКІЙ ЛИТЕРАТУРНО-УЧЕНЫЙ

ВѢСТНИКЪ

»Добра хочю братьи и Русьскій Земли.«

Владиміръ Мономахъ.

1862

К В І Т Е Н Ъ

(АПРѢЛЬ)

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ВЪ ТИПОГРАФИИ П. А. КУЛИША.

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ:

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С. Петербургъ. 17 мая, 1862 года.

Ценсоръ *Ст. Лебедевъ.*

КОБЗАРЬ.

LVII.

НЕОФІТИ ¹.

(ПОЭМА).

*Сія глаголетъ Господь: сотворите судъ
и сохраните правду, приближи бо ся
спасеніе мое прійти, и милость моя от-
крыется. (Исаіа V, 4.)*

М. С. ЩЕПКИНУ.

(На пам'ять 24 декабря 1857 року.)

Возлюбленнику мўзъ и грацій!
Ждучи тебе, я тихо плачу
И дўму скорбную мою
Твоій душі передаю.

Привітай же благодўшне
Мою сиротину,
Нашъ великий чудотворче,
Мій дрўже єдиний!
Привітаєшъ: убогая,
Сїрая, съ тобою
Перепливє вона Лєту, —
И огнємъ-слїзою

(¹) У листі до М. М. Лазаревського отъ 21 января 1858 р. (Основа, III-я книжка 1862 р., листъ XII-й), Т. Гр. Шевченко писавъ, що «*Неофіти* не викончені.» Після того, вінъ не приймався за їхъ; такъ вони такъ и зостались не виконченими. *Ред.*

Упадé колісь на зéмлю
 И прітчою ста́не
 Роспинáтелямъ наро́днімъ,
 Грядúщимъ тира́намъ.

ПРОЛОГЪ.

Давно́ вже я сижу́ въ нево́лі,
 Невáче злódий взаперті,
 На шляхъ дивлю́ся та на по́ле,
 Та на воро́ну на хресті
 На кладови́щі; бiльшъ нічо́го
 Зъ тюрмі не ві́дно; сла́ва Бо́гу
 Ї за те, що ба́чу, що живúть
 И Бо́гу мо́лятця и мру́ть
 Хреще́ні лю́де.

Хрестъ висóкий
 На кладови́щі, трóхи, зъ-бо́ку,
 Златомалёваний, стои́ть.
 Не вбо́гий, ма́буть, хтось лежи́ть!...
 И намалёвано: роспáтий
 За насъ Синъ Бо́жий на хресті.
 Спаси́бі сiротамъ багáтимъ,
 Що хрестъ поста́вили; и я —
 Така́я до́ленька моя! —
 Сижу́ собі та все дивлю́ся
 На хрестъ висóкий изъ тюрмі....
 Дивлюсь-дивлю́ся, помолю́ся, —
 И го́ре-го́ренько моé,
 Мовъ нагодо́вана дитiна,
 Затiхне трóхи... и тюрма́
 Невáче шiршае; спи́ває
 И пла́че се́рце, ожива́е
 И въ те́бе, Бо́же, и въ святи́хъ
 Та праведни́хъ Твоiхъ пита́е:
 Щó Ви́нъ зроби́въ iмъ — той святи́й,
 Той Назоре́й, той Синъ еди́ний,

Богомъ-избранної Марії —
 Що Вінъ зробивъ їмъ? И за що
 Їго святого мордували,
 Во ўзи ковали
 И главѹ Їго чеснѹю
 Тѣрномъ увінчали;
 И вивели зъ злодіями
 На Голгофу-гору
 И повісили міжъ ними?
 За що? — — —

— — —
 Благословѣнная въ женѣхъ,
 Святаѹ праведная Мати
 Святого Сїна на землі!
 Не дай въ неволі пропадати,
 Літучі літа марне тратити,
 Скорбѣщихъ радосте! Пошли —
 Пошли міні святѣе слѣво —
 Святої правди гѣлосъ новий,
 И слѣво рѣзумомъ святїмъ
 И оживї и просвітї!
 И розкажѹ я людемъ гѣре,
 Якъ таѹ мати ріки-мѣре
 Слѣзи кровавої лила,
 Такъ якъ и ти, — и приняла
 Въ живѹю дѹшу свѣтъ незрїмий
 Твоего рѣспятого Сїна!...
 Ти, мати Бѣга на землі,
 Ти слѣзи матерї до-краю —
 До-каплї вїлила!.. Ридѹю,
 Молѹ, ридѹючи: пошли, —
 Подаї дѹшї убогїй силѹ,
 Щобъ ѣгненно заговорїла,
 Щобъ слѣво пламенемъ взялось,
 Щобъ людемъ сѣрце ростоїло
 И на Україну понеслось
 Те слѣво — Бѣжее каділо —
 Каділо їстини.... Амїнь.

I.

Не въ нашімъ краї Бóгу-милі́мъ,
 Не за гетьма́нівъ и царі́въ,
 А въ Рі́мській ідо́льській землі
 Се беззако́ніе твори́лось, —
 Либонь за Де́ція-царя́,
 Чи за Нерона-сподаря́, —
 Сказа́ть запев́не не зумію.
 Неха́й за Не́рона...

Росі́и

Тоді́ й на сві́ті не бу́ло,
 Якъ у Ита́ліі росло́
 Ма́ле дівча́; и красото́ю —
 Свято́ю, чи́стою красо́ю —
 Якъ та́я ли́лія цві́ло.
 Диви́лася на не́ї ма́ти
 И молоді́ла, и дівча́ті
 Люде́й шука́ла, и знайшла́;
 Та, помолі́вшись Гимене́ю
 Въ свої́мъ весе́лімъ гинеке́і,
 Въ чужі́й весе́лий одвела́.
 Не за́баромъ зроби́лася ма́ти
 Изъ до́брого того́ дівча́ти —
 Дити́ну-си́на привела́;
 Моли́лася свої́мъ пената́мъ
 И въ Капито́лій принесе́ла
 Нема́лі жер́тві; убага́ла
 Капито́лійський той синклі́тъ,
 Щобъ пе́рвенця її віта́ли
 Святі́і ідоли. Горі́тъ
 И де́нь и нічъ передъ пена́томъ
 Святи́й ого́нь. Ра́діе ма́ти:
 Въ Алкі́да синъ її росте́,
 Росте́.... лиця́ютьця гетери́,
 И передъ о́бразомъ Вене́ри
 Лампа́ду світа́ть...

II.

Тоді вже сходилa зоря
 Надъ Виселеємъ: правди слово —
 Святої правди и любові —
 Зоря всесвітня зійшла
 И миръ и радість принесла
 На землю людемъ. Фарисеї
 И вся мерзена Іудея
 Заворушилась, заревла,
 Неначе гадина въ болоті,
 И Сина Божого во плоті
 На тій Голгоѣ расп'яла
 Межі злодіями; — и спали,
 Упившись кровію, каті, —
 Твоєю кровію!... а ти
 Возставъ одъ гробу. Слово встало —
 И слово правди понесли
 Твої апостоли святіі.

III.

Тоді жъ, отó, її Алкідъ,
 Та ще гетери молодії,
 Та козлоногий п'яний дідъ
 Надъ самимъ Аппієвимъ шляхомъ
 У гаї гарно роздяглись,
 Ище гарніше попились,
 Та й поклонялися Пріапу...
 Ажъ гультъ! іде святий Петро,
 Та йдучи въ Римъ благовістити,
 Зайшовъ у гаї води нап'итись
 И одпочити. — »Благо вамъ!« —
 Сказавъ апостолъ утомлений.
 И оргію благословивъ
 И тихимъ, добримъ, кроткимъ словомъ
 Благовістивъ їмъ слово нове,

Любовь, и правду, и добро —
 Добро найкращее на світі —
 То — братолюбіе. И сїтїй
 И п'яний й голий фавнъ отой
 И синъ Алкидъ твій, и гетєри —
 Всі, всі упали до землі
 Передъ святїмъ, и повелї
 До себє въ терми на вечерю.

IV.

И въ термахъ оргія: горять
 Чертоги пурпуромъ и златомъ,
 Курятця амфори; дівчата
 Трохи не голїі стоять
 Передъ Кипрїдою, и въ-ладъ
 Співаяють гимнъ. Приуготованъ
 Весєлий циръ, и полягли
 На лóжахъ гóсті... рєгітъ, гóмінъ!...
 Гетєри гóстя привелї
 Спвоборóдного, — и слóво
 Изъ устъ Апóстола свято́го
 Драгїмъ елєемъ потекло́, —
 И стїхла оргія... А жрїця
 Кипрїди—оргїї царїця,
 Понїкла радїснимъ челóмъ
 Передъ апóстоломъ — и встала,
 И всї за нею повставали
 И за апóстоломъ пішли
 У катакомби. И єдиний
 Твій синъ Алкидъ пішовъ за нїми
 И за апóстоломъ святїмъ —
 За тимъ учїтелемъ своїмъ!...
 А ти весєла вїйшла зъ хати
 На шляхъ изъ гаю виглядати
 Свого Алкида. Ні, нема!...
 Уже й не бóде!.. Ти самá

Помо́лился своїмъ пена́тамъ,
 Сама́ вечэ́рять сѣдешъ въ хати́...
 Ні, не вечэ́рять, а рида́ть,
 Рида́ть и до́лю прокли́на́ть,
 И сивіть кленучі́. И — го́ре!
 Умре́шь еси́ на самоті́,
 Мовъ прокаже́нна!...

V.

На хресті́
 Стримгла́въ повісили́ свято́го
 Того́ апо́стола Петра́,
 А неофі́тівъ ⁽¹⁾ въ Сираку́зи
 Въ кайдана́хъ одвезлі́. И синьъ —
 Твій синьъ Алки́дъ, тво́я дити́на,
 Еди́ная тво́я роди́на,
 Любо́вь еди́ная тво́я,
 Гни́е въ нево́лі, у кайдана́хъ;
 А ти, преско́рбная, не зна́ешъ,
 Де вінъ кона́е, пропада́е!..
 Идешъ шука́ть ёго́ въ Сибі́рь,
 Чи тее... въ Ски́ѳію... И ти...
 И чи одна́ ти?... Бо́жа Ма́ти,
 И заступі́ васъ и укрий!..
 Нема́ семьи́, нема́е хати́,
 Нема́е бра́та, ні сестри́,
 Щобъ не запла́кані ходи́ли,
 Не катува́лися въ тюрмі́,
 Абó въ далёкій сторо́ні,
 Въ Брита́нськихъ, Га́лськихъ леги́онахъ
 Не муштрува́лись!.. О, Не́роне,
 Не́роне лю́тий! Бо́жий судъ
 Правди́вий, на́глий, се́редъ шляху́
 Тебе́ осуди́ть: припливуть
 И прилетя́тъ зо всёго́ світу́

(1) Новохре́щенцівъ.

Святїи мученики — діти
 Святїи воли; кругъ одра
 Кругъ смѣтного твого постануть
 Въ кайданахъ, — и... тебе простятъ:
 Вони брати и християни,
 А ти собака, людоїдъ,
 Деспотъ скажений!...

VI.

Ажъ кишить
 Невольника у Сиракузахъ
 Въ лѣхахъ и тиормахъ; а Медюза
 Въ шинку зъ старцями п'яна спить...
 Отъ-отъ прокинетця, — и потѣмъ
 И кровью вашою, деспоти,
 Похмїлля сиравить.

Скрїзь шукала
 Дитину мати: не знайшла —
 И въ Сиракузи поплила,
 Та тамъ ужѣ ёго въ кайданахъ
 Найшла, сердѣшная, въ тюрмі.
 Не допустили ѣ подивитись,
 И мусила вона седїти
 Колѣ острогу, — ждуть и ждуть,
 Якъ Бога зъ неба, виглядять
 Своёго сїна, ажъ покї-то
 Ёго въ кайданахъ поженуть
 Бульваръ местї. —

А въ Римі свято,
 Велике свято! Тїскъ народу,
 Зо всѣго царства воеводи,
 Преторїане и сенатъ;
 Жерци и ликтори стоятъ
 Кругъ Капитолїа — и хѣромъ
 Спївають гимнъ и курять димъ
 Зъ кадиль и амфоръ. И зъ собѣромъ

Иде самъ кесарь; передъ нимъ
Изъ бронзи лѣтую статую
Самого кесаря несутъ.

VII.

Непѣвнѣ вѣдумали свято
Патріції-аристократи
И мудрый кесарѣвъ сенатъ:
Вонѣ, бачъ, кесаря хвалили
На всѣ ладѣ, що ажъ остѣло
Его самимъ імъ вихвалитъ, —
Та заразѣмъ щобъ доконать,
Вонѣ на радѣ й присудили,
Щобъ просто кесаря назвѣтъ
Самимъ Юпитеромъ, — та й годѣ!...
И написали воеводамъ
По всѣму царству такъ-и-такъ:
Що кесарь — богъ, ще бѣльшъ одъ Бога,
И майстровѣ дали ковать
Изъ бронзи кесаря; до-того,
Такъ нѣта-бѣвѣ додали,
Що бронзовий той кесарь бѣде
И милувать... Сердѣшні люде,
Невѣче въ ирѣй, потягли
У Римъ на прощу. Приплила
Изъ Сиракузъ и та небѣга
Благати кесаря и бѣга.
И чи одна вона? мій Бѣже!
Прийшло їхъ тѣсяча въ слѣзахъ,
Прийшло здалѣка!..

Гѣре зъ вами!

Кого благати ви прийшли?
Кому ви слѣзи принесли?
Кому ви принесли зъ слѣзами
Свою надѣю?... Гѣре зъ вами!
Кого благаете, благіи,

Рабі незрячі, сліпіі!
 Чи катъ помилує когó?
 Молітесь Бóгові однóму,
 Молітесь правді на землі, —
 А більше на землі нікóму
 Не поклонітесь. Всé брехня! . . .

VIII.

Передъ Нерóномъ,
 Передъ Юпітеромъ новімъ,
 Молились вчóра сенатори
 И всі патриції, — и вчóра
 Лилася бóжа благодать:

— — —
 Преторіане помолились —
 Преторіянамъ давъ ука́зъ,
 Щобъ все, щó хочуть, те й робили,
 А ми помилуємо васъ;
 И ви плебеі — гречкосіі —
 И ви молилися, — та васъ .
 Ніхтó не милує! не вміють
 Васъ и помилувать гарáздъ...

IX.

На трéтій день уже пусти́ли
 Молітиса за христия́нъ.
 И ти приходила, моли́лась, —
 И милосéрдний истукáнъ
 Звелі́въ весті́ изъ Сираку́зівъ
 У Римъ въ кайдáнахъ христия́нъ.
 И рада ти, и весéла,
 Кумірові зно́ву
 Помолі́лась... а кумі́ръ той,
 Юпитеръ той но́вий,
 Ось побáчъ, якéе свáто

Буде завдавати
 Въ Колізії.
 А тимъ часомъ
 Иді зострічати
 Свого сїна, та недуже
 Радій-лишъ, небόго:
 Ще не знаєшъ ти новόго
 Лукáвого бόга! —

X.

А по́ки-щό, зъ матерями
 Алкїдова ма́ти
 Пішла ёго зострічати, —
 Святихъ привітати
 На б́ерезі. Пішла есі,
 Трохи не співаєшъ,
 Та ќесаря-юпітера
 Хвалишъ-вихваляешъ.

— — —
 И нищечкомъ помолилась
 Ќесареви — бόгу,

Та й пішла по-надъ болóтомъ, —
 На Тибръ поглядає...
 А по Тибру, изъ-за гаю,
 Байдакъ впливає —
 Чи гал́ера. На гал́ері
 Везуть твого сїна
 Зъ Неофітами въ кайданахъ;
 А тво́я дитина
 Ще й до щόгли прикована: —
 Не неофитъ новий,
 А апóстоль вели́кого
 Христóвого слóва.
 Оттакій-то вінъ! . . . Чи ч́уєшъ?

У п́утахъ співає
 Твій м́ученикъ:
 »Псаломъ новий Гóсподеві

И нову ю славу
 Воспоёмъ чеснѣмъ соборомъ,
 Серцемъ нелукѣвимъ;
 Во псалтѣрѣ и тимпанѣ
 Воспоёмъ благая,
 Яко Богъ кара неправихъ
 Правимъ помагѣе;
 Преподобнѣи во славі
 И на тихихъ ложахъ
 Радуютца, славословятъ,
 Хвалятъ имя Боже;
 И мечі въ рукахъ ихъ добрі,
 Острі обоюду,
 На отмщеніе язикамъ
 И въ науку людемъ.
 Окують царей несѣтихъ
 Въ залізній пѣта,
 И ихъ славнихъ окóвами
 Ручніми обкрутять;
 И осудятъ неправеднихъ
 Судомъ своимъ правимъ,
 И во вѣки стане слава —
 Преподобнимъ слава!« —

XI.

А ти на березі стояла
 Неваче темная скала,
 Не слухала и не ридала,
 А «аллилуйя» подала
 За матерями християнамъ.
 Мовъ дзвони загули кайдани
 На Неофітахъ: а твій синъ,
 Единий твій, апостоль новий,
 Перехрестившись, возгласивъ:
 —»Молітесь, братія, молітесь
 За ката лютого! ёго

Въ своїхъ мо́лтвахъ помяніте;
 Передъ гордінею жъ ёго,
 Бра́тіі мої, не поклонітеся!
 Мо́лтва — Бо́гові! А вінъ
 Нехай лю́те на землі,
 Нехай проро́ківъ побива́е,
 Нехай усіхъ насъ распина́е...
 Уже́ внуча́та зачали́сь
 И ві́ростуть вони́ ко́лісь:
 Не ме́стники внуча́та тіі —
 Христо́ві во́їни святіі, —
 И безъ о́гня и безъ но́жа
 Страте́ги бо́жні воспря́нуть.
 И тьмі́ и т́сячі погáнихъ
 Передъ свя́тими побі́жать!
 Мо́літеся, бра́тія! —

Мо́їлися —

Мо́їлися передъ хресто́мъ
 Заку́ті въ пу́та Неофі́ти,
 Мо́їлися ра́досно!.. Хвала́,
 Хвала́ вамъ, ду́ші молоді́і,
 Хвала́ вамъ, ли́царі́ святі́і,
 Во ві́ки-ві́ки похва́ла!...

XII.

И въ Римъ гале́ра припли́ла.
 Мина́е т́ждень. Пья́ний ке́сарь,
 Постри́гши самъ себе́ въ Зеве́си,
 Завда́въ Зеве́су юби́ле́й.
 Лиќуе Римъ. Передъ кумі́ра
 Везу́ть воза́ми ла́данъ, мі́ро,
 Жену́ть гурта́ми христія́нъ
 У Колизе́й. Мовъ у різни́ці
 Кровъ потекла́. Лиќуе Римъ...
 И гладіа́торъ и патри́цій, —
 Обі́два пья́ні: кровъ и димъ
 Їхъ упо́ївъ; ру́їну сла́ви

Римъ пропиває, — трізну править
 По Сципіонахъ. Лютий, лютий,
 Мерзєний старче! роскошуй
 Въ своїхъ гаремахъ! Изза моря
 Уже встає святая зоря;
 Не громомъ праведнимъ, святимъ
 Тебє убьють: ножємъ тупимъ
 Тебє заріжуть, мовъ собаку...

XIII.

Другий день

Ревє арєна; на арєні
 Лидійський золотий пісокъ
 Покрівся пурпуромъ червонимъ —
 Въ болото крові замісївсь;
 А Сиракузьськихъ Назорєївъ
 Ще не було у Колизєї.
 На трєтій день и їхъ въ кайданахъ
 Сторожа зъ гóлими мечами
 Гуртомъ въ різницю привелє.
 Арєна звіремъ зарєвлє;
 А синъ твій гордо на арєну,
 Псаломъ співаючи, ступівъ, —
 И п'яний кєсарь, мовъ скажений,
 Зарєготївсь. И леопардъ
 Изъ лєху вискочивъ на сцєну...
 Ступівъ, зирнївъ, — и полилєсь
 Святая кровъ. По Колизєї
 Рєвучимъ громомъ пронєслєсь
 И стїхла бұря.... Дє жъ булє,
 Дє ти сховалєсь? Чомъ на єго,
 На кєсаря свогó святóго,
 Не кінулєсь? — Бо стерегли, —
 Кругомъ въ три лєви обступили
 Зєвєса ликтори; за нимъ,
 Твоимъ Юпитеромъ святимъ,
 Залізну брєму зачинили;

А ти остáлася одна,
 Однá-однісінька на двóрі...
 И щó ти змóжешь? «Гóре, гóре!
 О гóре лютеє моє!
 Моя ти дóленько! Безъ ёго
 Щó я робітиму? До кóго
 Я прихилюся?...» — И небóга
 Кругómъ зирну́ла, — и о муръ —
 О муръ старо́ю голово́ю
 Удари́лась, и тру́помъ па́ла
 Підъ са́му бра́му....

XIV.

Зъ позóрища у-в́ечері
 У т́ерми схова́вся
 Святий ќесарь зъ ликторáми;
 Колизей остáвся
 Безъ ќесаря и безъ Рймлянъ
 И н́іби запла́кавъ
 Оди́нокий; мовъ гора́ та
 На по́лі, чорніє
 Колизей той середъ Р́иму.
 Т́іхо, т́іхо віє
 Изза Т́ибру, изъ Альба́на
 Вітеръ по-надъ Р́имомъ,
 А надъ чо́рнимъ Колизе́емъ
 Н́іби изъ-за д́иму
 Пливé місяць круглóлиций. —
 И м́іръ первозда́нний
 Одпочи́въ на лóні но́чи;
 Т́ільки ми, Ада́ме,
 Твої ча́да престу́пниі,
 Не одпочива́ємъ
 До са́мої домови́ни
 У про́спанімъ ра́і;
 Гриземóся, мовъ соба́ки,
 За маслáкъ смердя́чий

Та тебе ще зневажаємъ,
Праотче...

XV.

Трѡхи одпочѣла
Старá мáти недобѣта;
Живу́щую сѣ́лу
Сѣ́ла нѡчи оживѣла;
Вста́ла, походѣла
Коло за́мкнутої бра́ми
Та щось шепотáла:
Чи не кѣсаря свѣ́того
Нѣшкомъ прокли́нала?
А мѡже й такъ... Тихѣсенько
До бра́ми підкра́лась,
Послу́хала, усміхну́лась,
И щось прошептáла —
Якѣсь слѡво... И нѣщечкомъ
Коло бра́ми сѣ́ла
Й зажу́рилась. Незабáромъ
Бра́ма одчинѣлась

И на возáхъ, на колесні́цяхъ
Изъ Колизе́я, изъ різни́ці,
Святі́ї вивезли ті́ла
И повезлі́ на Ти́бръ: ті́лами
Святі́хъ убі́тихъ году́вали
Для ца́рського-таки́ столá
У Ти́брі ри́бу. Вста́ла мáти,
Кругомъ огляну́лась, взяла́сь
За бі́ту го́лову рука́ми
И тѣ́хо мовчки за возáми
Маро́ю чо́рною пішла́
На Ти́бръ. А Скі́он сіроо́кі,
Погоні́чі, рабі́въ рабі́,
Поду́мали: сестра́ Моро́ка
Изъ пѣ́кла вийшла провожа́ть

У пекло Римлянъ. Поскидали
У воду трупи, та й назадь
Зъ возами Скиѣн повертали. —
А ти осталася одна
На березі, и ти дивилась,
Якъ ростилися, стелились
Круги широкіи надъ нимъ,
Надъ синомъ праведнимъ твоімъ...
Дивилась, поки не осталось
Живого сліду на воді, —
И усміхнулася тоді
И тяжко, страшно заридала,
И помолілася, въ першій разъ,
За насъ Росп'ятому, — и спасъ
Тебѣ росп'ятий синъ Маріі,
И ти слова ёго живіи
Въ живу ю дѣшу приняла,
И на торжѣща и въ чертоги
Живого истинного Бога
Ти слово правди понесла.

Т. ШЕВЧЕНКО.

Нижній — Новгородъ.

3 декабря 1857 г.

ЛИСТИ ШЕВЧЕНКА.

4) КЪ А. І. КОЗАЧКОВСКОМУ.

1.

Новопетровское укрѣпленіе, 16 іюля 1852 г.

Поддерживаетъ ли дружбу, или, по-крайней-мѣрѣ, пріязнь, постоянная переписка? Вопросъ прехитрый, на который отвѣчаю, вслѣдствіе многолѣтней опытности, такъ: Былъ у меня, во время оно, великій пріятель — (можетъ быть, онъ здравствуетъ и по нынѣ?) — такъ этотъ-то великій пріятель, бывало, каждую почту дарилъ меня посланіемъ, по-крайней-мѣрѣ на двухъ листахъ. И я, — о грустное воспоминаніе! — долженъ былъ отвѣчать ему потому, что онъ былъ хорошій пріятель. И если бы не эти убійственные посланія, можетъ быть и до сихъ поръ остался хорошимъ пріателемъ. А то увы! терпѣніе лопнуло и дружба врозь! Мнѣ кажется, что отъ подобной переписки не только дружба, но и самая вѣжная любовь не уцѣлѣетъ. Но намъ съ вами нѣчего опасаться за нашу дружбу вслѣдствіе частой переписки. Мнѣ кажется, если не ошибаюсь, что, со времени нашего знакомства, это будетъ первое письмо, — а знакомы мы съ вами ровно 10 лѣтъ. Да и это письмо, — если правду сказать, — порожденіе крайней необходимости. Чистосердечію моему простите великодушно.

Вотъ какого рода необходимость заставила меня начертать посланіе сіе нехитрое: въ настоящемъ 1852 году, я чувствую приближеніе той самой болѣзни, отъ которой вы спасли меня въ 1844 году. Если припомните тотъ цѣлительный бальзамъ, кото-

рымъ вы меня тогда врачевали, то, ради самого Эскулапа, пришите рецептъ онаго (сальсапарели можно достать и здѣсь.) Фишеръ, тогда, въ Яготинѣ пояснилъ мнѣ причину моей болѣзни тѣмъ, что будто-бы я торопился жить. Чѣмъ же теперь истолковать ее? развѣ только тѣмъ, что я теперь слишкомъ медленно и однообразно живу. Правда, я и теперь не могу похвалиться очень дѣвственною жизнію; но, въ отношеніи *наши Киприды*, право, не грѣшентъ. Думаю, что это дѣло золотухи. Впрочемъ, я для васъ субъектъ изслѣдованный.

По прибытіи моемъ въ здѣшній край, я, два года сряду, страдалъ скорбутомъ и головою болью. Дальний походъ (отъ Орской крѣпости до Аральскаго моря) и продолжительное купанье въ морѣ, — были причиною того, что показались у меня на всемъ тѣлѣ, особенно на ногахъ, золотушные нарывы, послѣ чего я вскорѣ почувствовалъ облегченіе въ головѣ. А теперь повторяется таже боль и прыщи на головѣ точно такіе, какъ были и въ 1844 году. Я здѣсь совѣтовался съ врачомъ. Онъ увѣряетъ меня, что это слѣдствіе частыхъ жертвоприношеній Паѳоской богини. А я, благодаря ту же богиню, никогда отъ нея не страдалъ, — кромѣ (самой лѣгкой болѣзни.)

Теперь нужно бы вамъ написать о нравственномъ моемъ житѣ-бытѣ. Но оно такъ скверно, что и писать не хочется; а коли говорить хорошаго нечего, то лучше молчать. Живу я, можно сказать, жизнью публичною, спрѣчь въ казармахъ. Муштруюсь ежедневно, хожу въ караулъ, и т. д.; одно слово — солдатъ, да еще солдатъ какой! Просто — пугало воронье! Ушища огромные; лысина — что твой арбузъ: точь въ точь «салдацький патрѣтъ», что изобразилъ Кузьма Трохимовичъ (у Основьяненка).

Шутки въ сторону, а написать о себѣ не могу ничего хорошаго; въ противномъ случаѣ, это была бѣ ложь. Живу, можно сказать, однимъ воспоминаніемъ. Да и кто имъ не живетъ? Помните ли нашу съ вами прогулку въ Андруши и за Днѣпръ, въ Монастырище, на гору? Вспомните тотъ чудный вечеръ, ту широкую панораму и, посерединѣ ея, длинную, широкую, фіолетовую ленту, а за лентой фіолетовой блещитъ, какъ изъ золота кованыи, Переяславскій соборъ. Какая-то чудная торжественная тишина. Помните, мы долго не могли промолвить слова, — пока, наконецъ, бѣлое, едва замѣтное пятнышко, не запѣло:

Та яромъ-яромъ за товаромъ...

Чудный вечеръ! чудный край! И пѣсни дивныя! Много добрыхъ воспоминаній сохранилъ я о старомъ Переяславѣ и о тебѣ, мой искренній друже!

Кланяюсь всѣмъ добрымъ моимъ знакомымъ, и, особенно, доброму, гостепріимному Степану Никифоровичу Самойлову. Ежели пишешь когда О. М. Бодянскому, то кланяйся за мене. Аминь. Искренній твой *Т. Шевченко*.

Адресуй такъ: *Ею Высокоблагородію, Антону Петровичу Маевскому, 1. коменданту Новопетровскаго укрѣпленія, въ 1. Астрахань. А зимою — въ 1. Гурьевъ.*

II.

30-го июня 1853 г.

Искренній мой друже! *Недавно* я получилъ твое глубоко-грустное письмо. Причина была та, что на кого оно было адресовано, — номеръ прошедшею зимою, а душеприказчики его не рѣшились взять письмо съ почты. Спасибо, уже новый комендантъ взялъ его и передалъ мнѣ. Грустный мой, плачевный мой друже! Чѣмъ, скажи, я порадую твое горестное сердце? Ничѣмъ! На подобныя слезы мы, люди, не имѣемъ сушила. Дружнее участіе ослабляетъ наши полугорести, но великое горе, какъ твое теперь, можетъ ослабить только нашъ общій помощникъ и сердце-вѣдецъ! Молися, если можешь молиться, и, моляся, вѣруй разумно, глубоко вѣруй, въ замогильную лучшую жизнь. Сны твои, которые ты видѣлъ въ самые критическіе часы твоей жизни, показываютъ намъ что-то выше нашихъ земныхъ понятій. Вѣруй! и вѣра спасетъ тебя.

Недавно прибывшій къ намъ комендантъ привезъ съ собою жену и одно дитя по третьему году. Милое, прекрасное дитя! (А все, что прекрасно въ природѣ, какъ *земца* (?) вьется около нашего сердца.) Я полюбилъ это прекрасное дитя, а оно бѣдное такъ привязалось ко мнѣ, что, было, и во снѣ звало къ себѣ *лысая дядю*. (Я теперь совершенно лысый и *сивый*). — И что же? Оно, бѣдное, захворало, долго томилося и умерло. Мнѣ жалъ

моего маленькаго друга; я тоскую; я иногда привошу цвѣты на его очень-раннюю могилу и плачу; я чужой ему, — а что дѣлаетъ отецъ его и особенно мать? Бѣдная, горестная мать, утратившая своего первенца!.. Чтоже теперь твоихъ дѣтей мать? и что ты самъ, горестный отецъ! Велико, страшно велико, твое горе, мой единый, мой незабвенный друже!

Привітай и поцілуй за мене свою горестную подругу; скажи ей, что и я, вмѣстѣ съ нею, плачу о ея и твоихъ дѣтяхъ.

Прощай, мой скорбный друже. *Незабывай мене, напиши ко мнѣ хоть сколько можешь написать, и адресуй такъ: Ею Высокоблагородію, Ираклію Александровичу Ускову, черезъ г. Астрахань, въ Новопетровское укрѣпленіе.* Не забывай

Т. Шевченка.

III.

14 апрѣля 1854 года.

Христось воскрес! Друже мій единый! Вчера только привезла почта изъ Гурьева твое письмо, написанное тобою 14 генваря. Видишь ли въ чемъ дѣло: Новопетровское укрѣпленіе, впродолженіи зимы, не можетъ получать денежной почты, а получаетъ ее только впродолженіи лѣта; то, по этому обстоятельству, и я получилъ твое сердечное посланіе только 13 апрѣля, т. е. съ первую лѣтнею почтою.

Спасибі тобі, друже мій единый, за твої десять рублівъ, чи, якъ ти пишешъ, якогось хорошого общезнакомаго нашего, и ёму и паче тобі спасибі: ёму спасибі за гроші, а тобі спасибі за те, що пославъ ти мені їхъ. Тільки за те спасибі не скажу, чому ти не написавъ мені — хто се такий *общезнакомый* нашъ такий памятливыи та щедрый? Трохи лишъ (я самъ собі міркую), чи не ти се самъ посилаешъ мені, убогому, изъ своєї власної дірявої кишені. Я думаю, що такъ. Серце мое мені нашіптує, що такъ. Спасибі жъ тобі ще разъ, друже мій единый! Дай тобі, Господи милосердный, не класти більше своїхъ любихъ дітокъ въ домовину, а ростити їхъ на добро людямъ, а собі на тихую старечу радість. Поцілуй їхъ, малихъ, за мене и жартуючи скажи імъ, що далеко-дєсь старий, лисий, усатий салдатъ молитця

Богу, и молячися просить его, милосердного, щобъ вѣ есте великі росли и здорові були; а жінку твою (чомъ ти мені не напишешъ якъ її звати?) поцілуй и за мене тричі. Та ще—чомъ ти мені не напишешъ, чи великі впресли деревá, що посадивъ ти вѣ осені 1845 божого року; бо мені такъ и здаеця, що я, якъ пишу одей листъ до тебе, або якъ просто тебе згадую, то такъ инначе дивлюся на тебе, — якъ ти, коло баркана, рядочкомъ вѣ осені деревá сажаешъ.

Друже мій милостивий! Якъ получишъ сіє нехитростное посланіє мое, то вибери хороший погодній день, та повели запрягти у бричку коні, та возьми — посади коло себе жіночку свою и діточокъ своїхъ невеличкихъ, и поїдте собі съ Богомъ у *Андруші*, — погуляйте собі гарненько у архієрейському гаї, та, гуляючи по- підъ дубами та вербами, згадай той день, якъ колись передъ вечоромъ ми съ тобою вѣ Андрушахъ гуляли.

Дурень я, та ще й великий дурень! Мені теперъ здаеця, що й раю кращого на тімъ світі не буде, якъ ті Андруші; а вамъ тамъ то може на світъ остало дивитьця и на сині Трахтоміровські гори. Боже мій, Господи єдиний! чи гляну я на ті гори коли-небудь хочъ однимъ окомъ? Ні! ніколе я їхъ не побачу! а хочъ и побачу, то, може, съ того світа, або на сімъ світі приснятця ко-ля-небудь.

А цуръ ёму! лучше ёго и не згадувать; а то якъ згадаю що-небудь про нашу бідну Україну, то слізи такъ и закапають изъ старихъ очей.

Давно ворухитця у мене вѣ голові думка, щобъ перевести на нашъ прекрасний языкъ *Слово о Полку Іюря*, — такъ нема вѣ мене подлинника, а перевода читать не втну. Такъ отъ-щó я думаю: У вашій семинарській бібліотеці певне єсть изданіє *Шинкова* або *Максимовича: Слово о Полку Іюреві*, переводъ съ текстомъ; то ти, великої ради моєї любові, попроси якого-небудь скорописця списать для мене одинъ екземпляръ, съ переводомъ текстъ, сієї невеличкої, но премудрої, книги; а я тобі за це.... щожъ я тобі зроблю убогий? подякую щиримъ серцемъ та й більшъ нічого.

Вонми гласу моленія моего, друже мій єдиний! пришли мені текстъ *Слова о Полку Іюря*; а то на твоїй душі буде гріхъ,

якъ не буде воно, те *Слово*, переведене на нашъ задушевний прекрасний языкъ.

Недавно публіковано въ газетахъ переводъ *Слова о Полку Игоря*, Н. Гербеля, и его же изданіе — переводъ съ текстомъ и зъ рисунками якимись, а продаеця 3 р. ср. А бодай вінъ — и зъ своєю книжкою и зъ рисунками, проче текста святого. Для текста думавъ бувъ виписати сію хитро-надрюковану книгу, та якъ полічивъ свої гроші, то й рукою махнувъ; спасибі тобі, що ти мені оце помігъ, ато... та цуръ ёму й розказувать.... ажъ нудно.

Оставайся здоровъ, друже мій милостивий! поцілуй за мене свою жінку и своїхъ невеличкихъ діточокъ. Згадуй ніколи безталанного *Т. Шевченка*.

Р. С. Пиши до Бодяньського О. М. и кланяйся ёму одъ мене.

5) КЪ НИКОЛАЮ ОСИПОВИЧУ О. ⁽¹⁾

Въ *М. Вѣдомостяхъ* (№ 45), письмамъ Т. Гр. предпослано слѣдующее объясненіе:

»Сообщая читателямъ два письма Шевченка, которые, по счастливому случаю, достались намъ, мы считаемъ не лишнимъ сказать здѣсь, въ поясненіе къ нимъ, нѣсколько словъ. Оба эти письма писаны Шевченкомъ къ одному лицу, Николаю Осиповичу О* (мы не имѣемъ права открыть фамилію), съ которымъ началась у него переписка по совершенно особому случаю. Въ послѣдніе годы заточенія Шевченка, г. О* жилъ въ Петербургѣ, въ домѣ одной знатной дамы, Н. И. Т., которая покровительствовала поэту и много содѣйствовала къ его освобожденію изъ крѣпости. Г. О* былъ посредникомъ въ сношеніяхъ Шевченка съ его »заступницей«, какъ онъ самъ называетъ въ своихъ письмахъ эту даму, и такимъ образомъ между ними завязалась переписка, хотя корреспонденты никогда не видались другъ съ другомъ. Письма эти, не сообщающія никакихъ особенныхъ фактовъ изъ жизни малорусскаго поэта-художника, имѣютъ въ глазахъ нашихъ

(1) Надѣмся, редакція *Московскихъ Вѣдомостей* не посѣтуетъ за перепечатку этихъ писемъ въ *Основѣ*, которая обязана сберечь все, что касается украинскаго поэта; съ своей стороны, мы съ удовольствіемъ увидѣли бы перепечатку подобныхъ матеріаловъ изъ *Основы*.

ту важность, что чрезвычайно ярко изображаютъ симпатичную натуру Шевченка, и знакомятъ съ тѣмъ настроеніемъ духа, какое испытывалъ онъ во время своего заточенія. Письмо это любопытно еще по слѣдующему случаю: послѣ постоянныхъ горькихъ сѣтованій Шевченка на злополучную судьбу, г. О*, въ одномъ изъ писемъ своихъ, утѣшая узника, спросилъ его: «неужели въ тяжелые годы своего заточенія не зналъ онъ ни одного такого явленія, на которомъ бы могъ остановиться съ нѣкоторою отрадой?» На этотъ вопросъ Т. Г. Шевченко отвѣчалъ милымъ разсказомъ о вербѣ, успѣвшей, во время его долговременнаго заключенія, вырасти въ большое тѣнистое дерево.

»Первое изъ сообщаемыхъ здѣсь писемъ относится къ 1855 году и писано, поэтому, еще изъ заточенія; второе же, какъ значится въ самой рукописи, писано въ 1857 году изъ Нижняго Новгорода.»

»Сообщая эти письма, мы позволили себѣ только исправить въ нихъ орфографическія ошибки и разставить знаки препинанія.

I.

20-го мая.

Письмо ваше, мой благородный, мой искренній друже, получилъ я 16-го мая, и, хотя вы и промѣняли лиру на мечъ, и лучезарнаго Феба на мрачнаго Арея, но невинная слабость задумчивыхъ поклонниковъ музъ—разсѣянность осталась при васъ. Вы начали ваше доброе посланіе въ Курскѣ, и кончили его на р. Бальбекѣ, и все-таки забыли написать число и годъ, когда оно было послано на почту. Я тоже въ недоумѣніи, куда вамъ отвѣчать. Вы пишете, что дружина (¹) должна возвратиться лѣтомъ во-свояси, а теперь уже, слава Богу, лѣто, и я васъ воображаю, по крайней мѣрѣ, въ Полтавской губерніи, послѣ длиннаго перехода отдыхающаго возлѣ живописной бѣлой хаты, или въ тѣни цвѣтущихъ вишенъ и черешенъ. О моя милая родина! Увижу ли я тебя хоть когда-нибудь? Я говорю не о томъ, о чемъ думаю; я думаю теперь о томъ, куда мнѣ адресовать письмо мое: адре-

(¹) Г. О., художникъ, служилъ въ это время въ народномъ ополченіи.

сую я его по прежнему адресу и оно вѣрно найдетъ васъ, въ какой бы вы губерніи ни обрѣтались.

Я потерялъ-было надежду получить отъ васъ, или объ васъ, хоть какое-нибудь извѣстіе, и Богъ знаетъ чего уже я не передумалъ. Думалъ даже.... (простите мнѣ), что вы—и вы меня покинули на моей терновой дорогѣ. Только, о радость неизреченная! на другой день праздника, т. е. 16-го апрѣля, получаю страховое письмо отъ неизвѣстной мнѣ особы. Пошли ей Господи всѣ блага и радости въ жизни! Изъ письма узналъ я о вашемъ превращеніи и, радость всѣмъ радостямъ, узналъ я, что я не забыть, не покинуть на волю меня карающей судьбы. Благороднѣйше существо этою анонимъ ⁽²⁾. По милости его, и у меня былъ праздникъ какъ и у людей. Нѣтъ, больше ни у кого такого свѣтлаго прекраснаго праздника не было, какъ у меня. Такіе праздники даются только за долгія и тяжкія испытанія.

14-го апрѣля получилъ я извѣстіе изъ Оренбурга, что меня забыли представить въ унтеръ-офицеры по случаю всемилостивѣйшаго манифеста о восшествіи на престолъ. Это роковое извѣстіе меня такъ озадачило, что я не зналъ, что съ собою дѣлать, потому что я считалъ свое произвоесто дѣломъ конченнымъ. Да и могъ ли я думать иначе? Высочайшая милость была для всѣхъ, но, увы! меня не освѣтила Горькая, ядовитая насмѣшка судьбы! И такъ я встрѣтилъ Воскресеніе Человѣколюбца, какъ отверженникъ. После этого, можете судить о моей радости, когда я получилъ письмо отъ анонима. Въ остальные дни праздника я только и дѣлалъ, что читалъ письмо и затвердилъ его до послѣдней буквы, и все-таки не узналъ, кто она—эта милостивая человѣколюбивая душа! Да и зачѣмъ узнавать? Будемъ молиться Богу, что еще существуютъ такія души между себялюбивыми людьми. И такъ, отъ свѣдающей душу печали перешелъ я внезапно къ улыбающейся радости, и праздникъ провелъ къ кругу васъ, мои благородные друзья, какъ въ кругу роднаго сердцу милаго семейства.

Только въ концѣ Святой недѣли я немного освободился отъ обаянія, произведеннаго на меня дорогимъ письмомъ, и написалъ отвѣтъ, за складъ и ладъ котораго пусть извинитъ меня велико-

(2) Подъ анонимомъ разумѣется здѣсь та самая дама, которая особенно содѣйствовала къ освобожденію поэта.

душный анонимъ. Вамъ я тоже началъ письмо на сообщенный мнѣ вашъ адресъ; но почта не ждала меня, ушла, и письмо осталось до слѣдующей почты, а слѣдующая привезла мнѣ ваше дорогое посланіе. Значитъ—справедливо сказалъ одинъ древній воинъ, что на свѣтѣ дѣлается все къ лучшему. Теперь и я спокойнѣе и счастливѣе, слѣдовательно и написать вамъ могу благообразнѣе и порядочнѣе.

Я очень радъ, что случай привелъ васъ увидѣть хоть одинъ экземпляръ амфибій, между которыми я прозябаю столько лѣтъ. Но замѣьте, что видѣли лучший экземпляръ, экземпляръ, одушевленный чѣмъ-то походящимъ на мысль и чувство. Доказательство, что онъ изъ ливейнаго батальона переведенъ въ армію. Это самая блестящая рекомендація. Но если бъ вы увидѣли однородныхъ съ нимъ.... Но нѣтъ, Боже васъ сохрани и во снѣ увидѣть такое нравственное безобразіе человѣка. Геты, между которыми на берегахъ Дуная влачили остатки дней своихъ Овидій Назонъ,—наисовершеннѣйшее созданіе Всемогущаго Создателя вселенной,—были дикіе варвары, но не пьяницы, а окружающіе меня и то и другое. Однажды я сказалъ Дармограю (*псевдонимъ самого Шевченка*) — вотъ настоящіе гомерическіе питухи.—Нѣтъ отвѣчалъ онъ: еслибы Гомеръ увидѣлъ этихъ богатырей, такъ онъ бы покрутилъ свой сѣдой усъ и принялся бы передѣлывать свою славную эпопею отъ начала до конца.—Кстати о Дармографѣ: вы сдѣлали замѣчаніе на его »Княгиню,« совершенно согласное съ моимъ замѣчаніемъ: недостатокъ отдѣлки въ подробностяхъ, и то большой недостатокъ. Но этотъ рассказъ — одинъ изъ первыхъ его ученическихъ этюдовъ. Попишетъ еще годокъ-другой, дастъ Богъ, этотъ недостатокъ уничтожится. Покойный Карлъ Павловичъ (*Брюловъ*) говорилъ: чѣмъ малосложнѣе картина, тѣмъ тщательнѣе должна быть окончена, и это глубоко вѣрно; а все-таки просите графиню Н. И. о напечатаніи этого незрѣлаго творенія: это польститъ самолюбію творца и, можетъ быть, изъ этой шутки выйдутъ результаты серьезные. Вѣдь и столбы всемірной литературы, я думаю, также начинали, какъ и мой бѣдный protégé: а это дѣйствительно такъ. Кромѣ меня, у него совершенно никого нѣтъ, къ кому бы онъ могъ обратиться. Онъ, что называется, круглый сирота. Прислалъ онъ мнѣ еще одинъ рассказъ, подъ названіемъ »Варнакъ«. Этотъ уже кажется немно-

го круглѣ, но все-таки замѣтенъ іотъ же недостатокъ. Онъ, кажется, вовсе не читаетъ великаго Шотландца. Да и гдѣ его взять въ этомъ Богомъ забытомъ краю? Выписать? Онъ бѣдиѣ меня, а выпросить не-у-кого. Скины — варвары и вдобавокъ пьяницы. Но довольно о литературѣ. Поговорю о болѣе сердцу близкомъ искусствѣ и его жрецахъ. Миръ праху умершихъ, слава и долголѣтіе живымъ! Вы говорите, что Логановскій имѣлъ для московскаго храма работы на 80.000 руб. На какую же сумму имѣютъ другіе достойнѣйшіе художники, какъ напримѣръ Пименовъ и Рамазановъ? О, какъ бы мнѣ хотѣлось взглянуть на эти колоссальныя (?) работы! Не знаю, участвуетъ ли хоть одинъ иностранецъ въ этихъ работахъ, или К. И. сдержалъ свое слово: онъ когда-то говорилъ покойному моему великому учителю, что онъ ни одного нѣмца и близко къ храму не допуститъ. Похвальный патриотизмъ и тѣмъ болѣе похвальный, что у насъ свои есть и Прадье, и де ла-Круа, и де ла-Рошъ, а о Жакѣ и Лядурнерѣ и говорить нечего. Но у насъ есть и шишка предпочтенія нѣмцевъ всему отечественному; напримѣръ, старикъ Мельниковъ такъ и умеръ въ забвеніи, построивши единовѣрческую церковь во имя св. Николая въ Грязной улицѣ; а Сенатъ поручилъ выстроить какому-то Шуберту, проектъ же Мельникова, великолѣпнѣйшій проектъ, нашли неудобноисполнимымъ. Диво, да и только! Если случится вамъ быть въ Кіевѣ, обратите вниманіе, — чтó я говорю — вниманіе? — взгляните на институтъ благородныхъ дѣвицъ. Казармы, да еще казармы самыя неуклюжія, а мѣстность — самая востыпительная, и такъ безчеловѣчно обезображена, и тоже нижеверомъ. Да и мало ли у насъ на Русѣ подобныхъ нѣмецкихъ безобразій, а мы уже, слава Богу, не варвары готическихъ временъ. Я, кажется, немного увлекся духомъ патриотизма. Оставимъ это до другого раза и обратимся къ моей бѣдной прозѣ.

Вы пишете мнѣ, чтобы я вамъ писалъ о моемъ житіѣ-бытіѣ. Вотъ вамъ одинъ эпизодъ, и замѣйте — отраднѣйшій. Въ 1850 г., когда меня препровождали изъ Орской крѣпости въ Новопетровское укрѣпленіе (это было въ октябрѣ мѣсяцѣ) въ Гурьевѣ городкѣ я, на улицѣ, поднялъ свѣжую вербовую палку и привезъ ее въ укрѣпленіе, и на гарнизонномъ огородѣ воткнулъ ее въ землю, да и забылъ про нее; весною уже огородникъ напомнилъ мнѣ, сказавши, что моя палка растетъ. Она дѣйствительно рост-

ки пустыля; я ну ее поливать, а она расти, и въ настоящее время она будетъ вершковъ шесть толщины въ діаметръ и покрайней мѣрѣ сажени три вышины, молодая и роскошная; правда, я на нее и воды не мало вылилъ,— зато теперь, въ свободное время и съ позволенія фельдфебеля, жуирую себѣ въ ея густой тѣни. Нынѣшнее лѣто думаю нарисовать ее, разумѣется, втихомолку. Она уже такъ толста и высока, что подѣ карандашемъ Калама могъ бы выйти изъ нея прекраснѣйшій этюдъ. Вотъ вамъ одинъ, единственный, отрадный эпизодъ изъ моей монотонной, безотрадной жизни.

Верба моя часто напоминаетъ мнѣ легенду о раскаявшемся разбойникѣ. Въ дремучемъ лѣсу спасался праведный отшельникъ, и въ томъ же дремучемъ лѣсу свирѣпствовалъ кровожадный разбойникъ. Однажды приходитъ онъ съ своей огромной дубиной, окованной желѣзомъ, къ отшельнику и проситъ у него исповѣди: а не то, говоритъ, убью, если не исповѣдуешь меня. Дѣлать нечего, смерть не свой братъ: праведникъ струсилъ и принялся, съ Божьею помощію, исповѣдывать кровожаднаго злодѣя. Но грѣхи его были такъ велики и ужасны, что онъ не могъ сейчасъ же наложить на него эпитимію и просилъ у грѣшника сроку три дня для размышленія и молитвы. Разбойникъ ушелъ въ лѣсъ и черезъ три дня возвратился. Ну что, говоритъ, старче Божій, придумалъ ли ты что-нибудь хорошее? Придумалъ, отвѣчалъ праведникъ, и вывелъ его изъ лѣсу въ поле на высокую гору, вбилъ, какъ колъ, страшную дубину въ землю и велѣлъ грѣшнику носить ртомъ воду изъ глубокаго оврага и поливать свою ужасную палицу: и тогда, говоритъ, отпустятся тебѣ грѣхи твои, когда изъ этого смертоноснаго орудія вырастетъ дерево и плодъ принесетъ. Сказавши это, праведникъ ушелъ въ свою келью спасаться, а грѣшникъ принялся за работу. Прошло нѣсколько лѣтъ, схимникъ забылъ уже про своего духовнаго сына. Однажды онъ въ хорошую погоду вышелъ изъ лѣсу въ поле погулять; гуляетъ въ полѣ и въ раздумѣ подошелъ къ горѣ; вдругъ онъ почувствовалъ чрезвычайно пріятный запахъ, похожій на *дулю*. Праведникъ соблазнился этимъ запахомъ и пошелъ отыскивать фруктовое дерево. Долго ходилъ онъ около горы, а запахъ дѣлался все сильнѣе и сильнѣе; вотъ онъ взошелъ на гору—и что же представляется его изумленному взору? — великолѣпнѣйшее

грушевое дерево, покрытое зрѣлыми плодами, и подъ деревомъ въ тѣни отдыхаетъ старецъ съ длинною до самыхъ пять боро-дою, какъ у св. Онуфрія. Схимникъ узналъ въ ветхомъ старцѣ своего духовнаго сына и смиренно подошелъ къ нему за благо-словеніемъ, потому-что онъ уже былъ праведникъ больше само-го схимника.

Верба моя также выросла и укрываетъ меня въ знойный день своею густою тѣнью, а отпущенія грѣховъ моихъ нѣтъ, какъ нѣтъ! Но тотъ былъ разбойникъ, а я, увы, сочинитель.

Я надобѣлъ вамъ свою болтовню, но какъ быть?

Погода къ осени дождливѣй,
А люди къ старости болтливѣй;

а я уже сѣдой и лысый становлюсь. Вы пишете, что жи-вете въ землянкѣ и бѣдствуете въ родѣ Робинзона Крузо, и во-ображаете, что я вамъ завидую. Вамъ извѣстенъ благородный ве-ликодушный анонимъ. Пишите ему, молитесь его не оставить мо-ей просьбы. Коронація государя—предѣлъ моихъ надеждъ и упо-ваній. Прошу васъ, напишите ей и благодарите за ея искреннее участіе, за ея материнское, теплое письмо. Съ повѣстями и раз-сказами Толстаго я совершенно незнакомъ. Если будетъ воз-можность, познакомьте меня съ ними, во имя благороднаго ис-кусства.

Не знаю, гдѣ и когда вы получите письмо мое. Но гдѣ бы ни было и когда бы ни было, не оставляйте любящаго и уважа-ющаго васъ *Т. Шевченка*.

II.

Нижній-Новгородъ, декабрь 23-го 1857 г.

Незабвенный Николай Осиповичъ! Сегодня я получилъ пись-мо отъ моей святой заступницы, графини Н... И....., и только сегодня изъ ея безцѣннаго письма узналъ ваше мирное мѣсто-пробываніе, и сегодня же пишу вамъ, сколько время позволяетъ. Дѣло, изволите видѣть, предпраздничное; я же жду къ себѣ изъ Москвы дорогого гостя на праздникъ, даже сегодня. И кого бы вы думали я такъ трепетно дожидаю? 70-ти-лѣтняго знаменитаго старца и сердечнаго друга моего, Михаила Семеновича Щепкина.

Не правда ли, дорогой гость у меня будетъ? Да еще какой дорогой! единственный! И дѣйствительно, это единственный и счастливѣйшій человѣкъ между людьми: дожить до дряхлости физической и сохранить всю юношескую свѣжесть нравственную! Это явленіе необыкновенное. Мы не видались съ нимъ съ 1847 г. и, какъ мнѣ воспрещенъ вѣздъ въ столицы, то онъ, старецъ-юноша, несмотря на морозъ и вьюгу, ѣдетъ ко мнѣ единственно для того, чтобы поцѣловать меня! Не правда ли юноша? и какой сердечный, пламенный юноша! Я горжусь моимъ старымъ, моимъ гениальнымъ другомъ, и горжусь справедливо. Не по причинѣ сей великой гордости, а по причинѣ великаго недосуга вы извините меня, что я на сей разъ пишу вамъ мало; моя исторія вотъ въ чемъ: въ первыхъ числахъ августа оставилъ я ненавистное Новопетровское укрѣпленіе, съ намѣреніемъ пробраться прямо въ Академію Художествъ; но на перепутьѣ, т. е. въ Нижнемъ-Новгородѣ, меня полиція остановила и объявила, что вѣздъ въ обѣ столицы мнѣ воспрещенъ, и вдобавокъ, что моя особа поручена ея непосредственной опекѣ, т. е. надзору. Я и застрялъ въ Нижнемъ и пробавляюсь теперь чѣмъ понало, въ ожиданіи будущихъ благъ.

Послѣднее письмо ваше изъ Курска я получилъ и отвѣтъ свой адресовалъ на имя графини; но, вѣроятно, мое письмо не дошло къ вамъ, потому что съ тѣхъ поръ уже прошло полтора года, а я сегодня только получилъ отъ васъ извѣстіе. Не забывайте же меня, добрыйшій Николай Осиповичъ, пишите мнѣ хоть изрѣдка, а пока остаюсь вашимъ акуратнѣйшимъ корреспондентомъ и сердечно-преданнымъ вамъ *Т. Шевченко*.

Напишите мнѣ подробно свой адресъ, а мой адресъ таковъ: Въ *Нижній-Новгородъ*, его высокоблагородію Павлу Абрамовичу Овсянникову, съ передачею такому-то.

ДНЕВНИКЪ Т. ГР. ШЕВЧЕНКА.

Десятый отрывокъ.

11 ноября 1857.

Сегодня у меня день великій, торжественный, радостный день! Сегодня я получилъ письмо отъ моей святой заступницы гр. Н. И. Толстой: дружеское, родственное, письмо. За что она меня удостоиваетъ этого неизреченнаго счастья? И чѣмъ я воздамъ ей за этотъ нечаянный, свѣтлый, сердечный праздникъ? Слезы радости и чистая молитва—твоя единая награда, моя благородная, святая заступница.

Она совѣтуетъ мнѣ написать графу Θ. П. письмо и просить его ходатайства о разрѣшеніи явиться мнѣ въ столицу. Это была моя первая мысль, но мнѣ совѣстно было безпокоить старика, а теперь рѣшительно рѣшаюсь. Еще просить она передать поклонъ Вл. Ив. Далю, отъ нея самой и отъ какого-то П. Жадовскаго. Съ Далемъ я здѣсь не видѣлся, хотя съ нимъ прежде и былъ знакомъ, а теперь придетца очима лунать. И подѣлюсь.

12 ноября.

Отвѣтивши на письмо моей святой заступницѣ, я *причепурился* и отправился къ В. И. Далю. Но почему-то, не знаю, прошелъ мимо его квартиры и зашелъ къ адъютанту здѣшняго военного губернатора — Владимиру Ѳедоровичу князю Г — ыну, весьма милому молодому человѣку, раненному подъ Севастополемъ. Вслѣдъ за мной зашла къ нему сестра его — чернобровое, милое, задушевное созданіе. О чемъ грустить, о чемъ задумывается эта едва развернувшаяся сантиментальная

Отъ князя зашелъ я къ его зятю, Александру Петровичу В—ову, пообѣдалъ, послушалъ машинной музыки, и отправился въ театръ. Все было порядочно кромѣ одной госпожи. Она, бѣдняжка, думала очаровать зрителей своихъ фанданго и совсѣмъ не надѣла панталонъ. Какое варварское понятіе объ искусствѣ! Климовскій, въ роли Филиппа IV, былъ прекрасенъ, одѣтъ изящно и вѣрно портрету этого испанскаго государя. А вообще, драма *Мать-Испанка* — такъ-себѣ: дюжинная драма.

13 ноября.

Сегодня написалъ, а завтра отошлю просительное письмо гр. О. П. Толстому. Прошу его просить кого слѣдуетъ о дозволеніи мнѣ жить въ Петербургѣ и посѣщать классы академіи. Письмо, вѣжется, мнѣ удалось. Овсянниковъ говоритъ, что при нуждѣ я могъ бы занять видное мѣсто между кропателями просьбъ. Посмотримъ, пожнемъ ли желаемые плоды отъ сего хитраго сочиненія.

Сегодня же написалъ письмо М. С. Щепкину: прошу свиданія съ нимъ гдѣ-нибудь на хуторѣ въ окрестностяхъ Москвы. Какъ бы я радъ былъ (видѣть) этого славнаго артиста-ветерана.

14 ноября.

Началъ портретъ m-me Варенцовой. — — —

15 ноября.

Получилъ письмо отъ моего милого Бронислава; жалуется, что его отецъ захворалъ, и рекомендуетъ мнѣ какую-то свою пріятельницу Ел. Ск., любительницу изящныхъ искусствъ, мечтательницу, и вообще женщину эксцентрическую. Это тоже нехорошо. — — —

16 ноября.

— — —

17 ноября.

Сдѣлалъ визитацію В. И. Далю, и хорошо сдѣлалъ, что я наконецъ рѣшился на эту визитацію. Онъ принялъ меня весьма

радушно, спрашивалъ о своихъ Оренбургскихъ знакомыхъ, которыхъ я не видѣлъ съ 1850 г. и въ-заключеніе просилъ заходить къ нему запросто, какъ къ старому пріятелю. Не премину воспользоваться такимъ милымъ предложеніемъ, тѣмъ болѣе, что мои Нижегородскіе знакомые начали по-немногу пошлѣть.

18 ноября.

Послѣ неудачнаго вялого сеанса, зашелъ я, по сосѣдству, къ князю Г—л—ну, и засталъ у него его меньшую, милую, задумчивую сестру. Впечатлѣніе неудачнаго сеанса какъ вѣтромъ свѣяло. Полюбовавшись на это кроткое созданіе, я во весь день былъ счастливъ. Какое животворно-чудное вліяніе красоты на душу человѣка!

19 ноября.

— — —

(20, 21, 22, 23, 24 и 25 ноября не записаны).

26 ноября.

Я хотѣлъ-было совѣтъ оставить свой монотонный журналъ, но сегодня совершилось со мною то, чего прежде никогда не совершалось. Шрейдерсъ, Кадинскій и Фрейлихъ просили меня нарисовать ихъ портреты и предложили деньги впередъ. Я никогда не бралъ денегъ впередъ за работу, а сегодня взялъ. И «добре помогоричовавши», отправился въ очаровательное семейство m-me Г—е, и тамъ переночевалъ, и тамъ украли у меня деньги, 125 р. И по дѣломъ! впередъ не бери незаработанныхъ денегъ. Поутру прихожу домой,—другое горе: ночью проѣхалъ Федоръ Лазаревскій. Былъ у Даля, пошелъ искать меня по всему городу и, разумѣется, меня не нашелъ. И теперь его карточка лежитъ у меня на столѣ какъ страшный упрекъ на совѣсти.

27 ноября.

Волей-неволей сегодня я долженъ былъ обѣдать у Даля и сочинять необыкновенное провзшествіе случившееся со мною про-

шедшей ночью. Но вмѣсто фигурной лжи, я сказалъ ложь лаконическую: я сказалъ, что ѣздилъ въ Балахну съ Брылкинымъ такъ, ради собственнаго удовольствія, и тѣмъ покончилъ дѣло.

28 ноября.

Жаль мнѣ стало незаработанныхъ денегъ; въ такой досадѣ отправился я къ Кудлаю — просить полицейскаго участія въ моемъ горѣ. Кудлай самъ нездоровъ, не можетъ выйти изъ квартиры, но обѣщался мнѣ завтра прислать одного изъ своихъ сподручниковъ, какого-то отъявленнаго доку. Посмотримъ, сотворитъ ли чудо вышереченный дока.

29 ноября.

Сегодня поутру, въ ожиданіи полицейскаго доки, написалъ я къ М. Лазаревскому письмо, и на счетъ роковой ночи повторилъ ему ту же самую ложь, что и Даяю. Одна ложь ведетъ за собою другую: это въ порядкѣ вещей.

Часу въ первомъ явился ко мнѣ дока. Я рассказалъ ему, въ чемъ дѣло, и посулилъ за труды 25 р. Но увы, при всемъ его стараніи, результату никакого. »Что съ воза упало, то пропало.« Слѣдовательно, объ этомъ скверномъ анекдотѣ и думать больше нечего. Я такъ и сдѣлалъ. Пошелъ къ Шрейдерсу обѣдать, — съ досады чуть опять не нализался. Послѣ обѣда зашелъ къ той же коварной мадамъ Г—де (какое христіанское незлобіе!). Отдохнулъ немного въ ея очаровательномъ семействѣ, и въ семь часовъ вечера пошелъ къ князю Г—ну; у него встрѣтилъ я львовъ здѣшней сцены, актеровъ Климовскаго и Владимірова. Болтуны и, можетъ-быть, славные малые.

Князь прочиталъ намъ свое *впечатлѣніе послѣ боя*. Неважное впечатлѣніе. Послѣ впечатлѣнія, зашла рѣчь о переводахъ Курочкина изъ Беранже, и я прочиталъ имъ наизусть — не переводъ, а собственное его произведеніе; а чтобы не забыть это прекрасное созданіе поэта, то я вношу его въ мой журналъ.

»Какъ въ наши лучшіе года,« и проч.

30 ноября.

Сегодня началъ портреты въ группѣ своихъ щедрыхъ пріятелей. Не знаю, будетъ ли толкъ изъ этой затѣи: пріятели не-

акуратны въ сеансахъ—обстоятельство важное при работѣ. Посмотрю, что дальше будетъ, и если сеансы затянутся, то нарисую отдѣльно каждаго карандашомъ и тѣмъ покончу мой счетъ въ пріятелями,—чего бы мнѣ больно не хотѣлось, и тѣмъ болѣе, что предполагаемый рисунокъ сепіею очень удачно сгруппировался, и мнѣ бы хотѣлось достойно заплатить имъ свой долгъ.

1 декабря.

Получилъ письмо отъ М. С. Щепкина, въ которомъ онъ предлагаетъ мнѣ свиданіе въ селѣ Никольскомъ (имѣніе его сына) или же, если я не имѣю лишнихъ денегъ на эту побѣзку (125 р. были у меня совершенно лишніе), то онъ общаетъ самъ пріѣхать ко мнѣ въ Нижній. Какъ бы онъ возвеселилъ и меня и своихъ нижегородскихъ поклонниковъ! Напишу ему, пускай ѣдетъ сюда, и пускай на здѣшней бѣдной сценѣ тряхнетъ стариною. Теперь же, кстати, здѣсь дворянскіе выборы.

Послѣ сеанса у Шрейдерса, и послѣ обѣда у Фрейлиха, случайно попалъ я на полуобщинный музыкальный вечеръ къ путейскому офицеру Ул — къ и услышалъ тамъ виртуоза на фортепьяно, какого я и не подозрѣвалъ услышать здѣсь въ захолустьи. Виртуозъ этотъ нѣкто господинъ Татариновъ. Между прочимъ онъ сыгралъ нѣсколько номеровъ изъ »Пророка« и изъ »Гугено-товъ« Мейербера, и вознесъ меня на седьмое небо.

2 декабря.

Сегодня сдѣлалъ я визитъ вдохновенному моему виртуозу Татаринову, и видѣлъ у него, чего я также не воображалъ увидѣть въ Нижнемъ, —я увидѣлъ у него настоящаго великолѣпнѣйшаго Гюдена. Такія двѣ прекраснѣйшія нечаянности разомъ—наслажденіе рѣдкое и высокое. И какіе же варвары Нижегородцы! онѣ знаютъ Татаринова только какъ чиновника при компаніи, строящей желѣзную дорогу, а о картинѣ Гюдена, и даже о самомъ Гюденѣ, никто и не слышалъ, кромѣ старика Улыбышева, съ которымъ я сегодня познакомился въ театрѣ. Это извѣстный біографъ и критикъ Бетговена (Моцарта:) и самый неизмѣнный посѣтитель здѣшняго театра.

3 декабря.

Три дня сряду нечаянности, и самыя пріятныя нечаянности. Это великая рѣдкость въ здѣшней монотонной жизни. Сегодня посѣтилъ меня Густавъ Васильевичъ Кеберъ. Гость совершенно неожиданный. Онъ большой пріятель Ѳ. Лазаревского, и тотъ, уѣзжая изъ Нижняго, поручилъ ему увидѣться со мною, и добрый Густавъ Васильевичъ сегодня исполнилъ порученіе своего и моего друга. Если бы больше подобныхъ нечаянностей, какъ прекрасно текли бы дни нашей жизни.

4 декабря.

Написалъ письма Щепкину и Кулишу и прошу ихъ, друзей моихъ великихъ, отложить всякое житейское или служебное попеченіе, и приѣхать ко мнѣ недѣли на двѣ, а «еще совѣсть не зазрится», то и больше. Какъ бы я счастливъ былъ еслибъ сбылось мое желаніе. Авось либо и сбудется.

(5, 6 и 7 декабря не записаны.)

8 декабря.

Впродолженіи этихъ четырехъ дней писалъ поэму, названія которой еще не придумалъ. Кажется, я назову ее *Неофиты* или первые хрістіане. Хорошо, если бы не обманулъ меня Щепкинъ: я ему посвящаю это произведеніе, и мнѣ бы ужасно хотѣлось ему прочитатъ и услышать его вѣрныя дружескія замѣчанія. Не знаю, когда я примусь за *Дервиша* и *Сатрапа*, а поползновеніе большое чувствую къ писанію.

9 декабря.

Въ компаніи честныхъ артистовъ Климовскаго, Владимірова и Платонова, праздновалъ именины общей, и въ-особенности театральнѣйшей, красавицы, по имени Анны Дмитріевны, а по прозванію — не знаю, и праздновалъ безъ хитрости, т. е. съ приличнымъ случаю и мѣсту продолженіемъ, — ясное, въ ущербъ очаровательному семейству мадамъ Г—е.

10 декабря.

Сегодня вечеромъ Варенцовъ возвратился изъ Петербурга и привезъ мнѣ отъ Кулиша письмо и только-что отпечатанную его *Грама́тку*. Какъ прекрасно, умно и благородно составленъ этотъ совершенно новый букварь. Дай Богъ, чтобы онъ привился въ нашемъ бѣдномъ народѣ. Это первый свободный лучъ свѣта, могущій проникнуть въ давленную панами невольничью голову.

Изъ Москвы Варенцовъ привезъ мнѣ поклонъ отъ Щепкина, а отъ Бодянского поклонъ и дорогой подарокъ — его книгу *о времени происхожденія славянскихъ письменъ*, съ образчиками древняго славянскаго шрифта. Сердечно благодаренъ О. М. за его безцѣнный подарокъ. Эта книга удивительно какъ пополнила современную нашу историческую литературу.

Еще привезъ онъ для Н. Н. Якоби свинцовымъ карандашемъ нарисованный портретъ одного извѣстнаго изгнанника — — Портретъ, должно быть, похожъ, потому-что непохожъ на рисунки въ этомъ родѣ, да еслибы и не похожъ, то я все-таки скопирую для имени этого человѣка.

(11 декабря не записано.)

12 декабря.

Сегодня я видѣлъ на сценѣ »Станціоннаго зрителя,« Пушкина. Я былъ всегда противъ передѣлокъ, и эту передѣлку пошелъ смотрѣть отъ-нечего-дѣлать. И что же? передѣлка оказалась самою мастерскою передѣлкою, а исполненіе — неподражаемо, въ-особенности сцены втораго акта и послѣдняя сцена третьяго были такъ естественно трагически исполнены, что хоть бы и самому геніальному артисту такъ въ пору. Исполать тебѣ, господинъ Владиміровъ, исполать тебѣ и тетинька Тр — ва: ты такъ естественно-зло исполнила роль помѣщицы Лепешкиной, что сама Коробочка предъ тобой поблѣднѣла. Вообще, ансамбль драмы былъ превосходенъ, чего я никакъ не ожидалъ. И еслибы не усатые отставные гусары помѣщики, пьяные, шумѣли въ ложѣ, то я вышелъ бы изъ театра совершенно доволенъ.

Кстати о помѣщикахъ. Ихъ теперь нахлынуло въ Нижній на выборы видимо-невидимо и всѣ безъ исключенія — съ бородами и

усаами, въ гусарскихъ, уланскихъ и другихъ кавалерійскихъ мундирахъ. Пѣхотинцевъ и флотскихъ незамѣтно. Говорятъ между собою только по-французски, пьянствуютъ и шумятъ въ театрѣ, и слышно—составляютъ оппозицію противу освобожденія крѣпостныхъ крестьянъ! Настоящіе французы!

13 декабря.

Получилъ письмо отъ Щевкина и отъ Лазаревского. Старый дружка пишетъ, что онъ придетъ ко мнѣ «жюлядовать» на праздникъ. Добрый искренній другъ! онъ намѣренъ подарить нѣскольکو спектаклей Нижегородской публикѣ. Какой великолѣпный подарокъ.

Лазаревскій между-прочимъ пишетъ, что онъ получилъ на мое имя 175 руб. черезъ Льва Жемчужникова, съ оговоркой — не объявлять мнѣ своего имени. Жертва тайная—великодушная. Чѣмъ же я заплачу вамъ, добрые великодушные земляки мои, за эту искреннюю жертву? Свободной искренней пѣсней, — пѣсней благодарности и молитвы!

Сегодня же принимаюсь за *Сатрапа* и *Дервиша*, и если Богъ поможетъ окончить съ успѣхомъ, то посвящу его честнымъ, щедрымъ и благороднымъ землякамъ моимъ. Мнѣ хочется написать *Сатрапа* въ формѣ эпопеи. Эта форма для меня совершенно новая. Не знаю, какъ я съ нею слажу?

14 декабря.

Вечеромъ отправился я къ старику Улыбышеву, съ благою цѣлью—послушать музыку. Старикъ прихворнулъ и не принималъ гостей. Возвращаясь домой, попалась мнѣ на улицѣ недавняя именинница и не совершенно противъ желанія затащила меня въ маскарадъ: явленіе рѣдкое и оригинальное въ Нижнемъ. Это танцъ-классъ Марцинкевича въ Петербургѣ, со всѣми подробностями, небольшая разница въ костюмахъ. Тамъ пьяные чорвесы заключаютъ спектакль, а здѣсь просто офицеры съ помощію приѣзжихъ помѣщиковъ-французовъ. Однимъ словомъ, блестящій маскарадъ!

15 декабря.

Черезъ В. И. Даля получилъ письмо отъ Федора Лазаревского. Пишетъ онъ, что «незабаромъ» побѣдетъ опять куды-то черезъ Никвй, и проситъ меня не ѣздить въ Балахну. Не побѣду, «цуръ ій!»

16 декабря.

Вечеру отправился я къ В. И. Дालю засвидѣтельствовать ему глубокое почтеніе отъ Ф. Лазаревского. Послѣ поздорованья и передачи глубочайшаго почтенія, одна изъ дочерей его сѣла за фортепьяно и принялася угощать меня малороссійскими пѣснями. Я, разумѣется, былъ въ восторгѣ отъ ея наивной вѣжливости. Замѣтивъ, что она довольно смѣло владѣетъ инструментомъ, я попросилъ ее сыграть что-нибудь изъ Шопена. Но такъ-какъ моего любимца на-лицо не оказалось, то она замѣнила его увертюрою изъ *Гугенотовъ*, Мейербера, и къ немалому удивленію моему, исполнила это гениальное произведеніе лучше, нежели я ожидалъ. Скромная артистка удалилась во внутренніе апартаменты, а мы съ В. И. между разговоромъ коснулись какъ-то нечаянно псалмовъ Давида и вообще библіи. Замѣтивъ, что я неравнодушенъ къ библейской поэзіи, В. И. спросилъ у меня, читалъ ли я Апокалипсисъ. Я сказалъ, что читалъ, но, увы, ничего не понималъ; онъ принялся объяснять смыслъ и поэзію Апокалипсиса и, въ-заключеніе, предложилъ мнѣ прочитатъ собственный переводъ Откровенія съ толкованіемъ, и по прочтеніи просилъ сказать свое мнѣніе. Последнее мнѣ больно не по душѣ: безъ этого условія можно бы и не прочитавъ поблагодарить его за одолженіе, а теперь необходимо читать. Посмотримъ, чтó это за переводъ?

17 декабря.

Получилъ письмо отъ П. Кулиша. Онъ отказывается отъ свиданія со мною здѣсь, не по недостатку времени и желанія, но во избѣжаніе толковъ, которые могутъ замедлить мое возвращеніе въ столицу. Я съ нимъ почти согласенъ. Отъ журнала, о которомъ я ему писалъ, онъ на-отрѣзъ отказался. Готовитъ матеріалы для третьяго тома *Записокъ о Южной Руси* и что-то началъ писать серьезное, но чтó такое — не говорить.

Вечеромъ былъ на бенефисъ Климовскаго, и не смотря на порядочное исполненіе, все-таки дообѣденный сонъ Островскаго мнѣ не понравился. Повтореніе — и повтореніе вялое. Прочее такъ-себѣ шло, кромѣ попури, пропѣтаго въ антрактѣ бенефициантомъ, вдобавокъ — собственнаго сочиненія...

18 декабря.

Читалъ и сердцемъ сокрушался,
Зачѣмъ читать учился.

Читая подлинникъ, т. е. славянскій переводъ Апокалипсиса, приходитъ въ голову, что апостолъ писалъ это откровеніе для своихъ неофитовъ извѣстными имъ иносказаніями, съ цѣлю скрыть настоящій смыслъ проповѣди отъ своихъ приставовъ. — — —

19 декабря.

М—г. Брасъ (учитель французскаго языка въ гимназіи) разсказалъ мнѣ сегодня недавно случившееся ужасное происшествіе въ Москвѣ. Трагедія такого содержанія.

Ловкій молодой гвардеецъ, по желѣзной дорогѣ привезъ въ Москву дѣвушку, прекрасную какъ ангелъ, — привезъ ее въ какой-то не слишкомъ публичный трактиръ. Погулялъ съ нею нѣсколько дней что называется на-славу, и скрылся, оставивъ ее расплатиться съ трактирщикомъ, — а у нея ни денегъ, ни паспорта. Она убѣжала изъ дому съ своимъ обожателемъ, съ цѣлю обвиняться въ Москвѣ — и концы въ воду. Трактирщикъ посмотрѣлъ на красавицу, и, какъ человѣкъ бывалый, смекнулъ дѣломъ: подослалъ съ ней тетеньку. Ловкая тетенька приласкала ее, приголубила, заплатила трактирщику долгъ, и взяла ее къ себѣ на квартиру. На другой или на третій день она убѣжала отъ обязательной старушки, и явилась къ частному приставу, а вслѣдъ за нею явилась и ея покровительница, подмазала частнаго пристава, а тотъ, не смотря на ея доводы, что она благородная, высклъ ее розгами и отправилъ въ рабочій домъ на исправленіе, гдѣ она черезъ нѣсколько дней умерла. Ужасное происшествіе! И все это падаетъ на военное сословіе. Отвратительно!

20 декабря.

Съ благотворительною цѣлью составляется спектакль изъ благородныхъ субъектовъ, подъ непосредственной дирекціей г-жи Голынской и г-на Варенцова. Спектакль составятъ живые картины и концертъ.

Г. Варенцовъ меня, какъ живописца, пригласилъ сегодня на репетицію собственно для живыхъ картинъ, т. е. для освѣщенія этихъ безтолковыхъ картинъ. Я, по простотѣ души, и попробовалъ освѣтить одну изъ нихъ такъ, что главная фигура въ свѣту, а прочіе въ полутонѣ. Освѣщеніе вышло довольно эффектно. Но жалкіе маменьки подняли шумъ, — почему одна такая-та освѣщена, а наши дочки развѣ хуже ея, что ихъ совсѣмъ невидно, что ихъ только по афишѣ будутъ знать. Я плюнулъ и хотѣлъ уйти, но меня остановила Марья Александровна Дорохова, и просила поставить и освѣтить ея Ниночку. Ниночка — не красавица являясь въ картинѣ очаровательною. Чадолюбивыя маменьки хотя и незамѣтили — въ чемъ дѣло, но все-таки не согласились оставить своихъ дочерей въ полутонѣ.

Сегодня долженъ выѣхать изъ Москвы Щепкинъ. Ахъ, какъ бы онъ хорошо сдѣлалъ, если бы выѣхалъ! Послѣ-завтра я имѣлъ бы радость поцаловати моего стараго, моего единого друга!

21 декабря.

Сегодня получилъ письмо отъ М. С. Щепкина. Онъ сегодня выѣхалъ изъ Москвы, и послѣзавтра я обвиню моего стараго, моего искренняго друга. Какъ я счастливъ этой нелипцемѣрной дружбой! Не многимъ изъ насъ Богъ посылаетъ такую полную радость, и весьма немногіе изъ людей, доживъ до семидесяти лѣтъ, сохранили такую поэтическую свѣжесть сердца, какъ М. С., счастливый патріархъ и артистъ!

Сегодня же получилъ письмо отъ моей святой заступницы, отъ графини Настаси Ивановны Толстой. Она пишетъ, что письмо мое, адресованное графу О. П., на праздникахъ будетъ передано М. Н. и сообщаетъ мнѣ адресъ Н. О. Осипова. Боже мой! Скоро ли я увижу мою академію? скоро ли поклонюсь моей святой заступницѣ?

Спектакль съ благотворительной цѣлью сошелъ хорошо. Кромѣ живыхъ картинъ и народнаго гимна, Нипочка П—ива была очаровательна.

(22, 23, 25, 26, 27 и 28 декабря не записаны.)

24 декабря.

Праздникамъ праздникъ и торжество есть изъ торжествъ! въ три часа ночи приѣхалъ Михайло Семеновичъ Щепкинъ.

29 декабря.

Въ 12 часовъ ночи уѣхалъ отъ меня М. С. Щепкинъ. Я, Овсянниковъ, Брылкинъ и Олѣйниковъ проводили моего великаго друга до первой станціи, и ровно въ три часа возвратились домой. Шесть дней, шесть дней полной радостно-торжественной жизни! И чѣмъ я заплачу тебѣ, мой старый, мой единый друже? Чѣмъ я заплачу тебѣ за это щастіе? за эти радостные сладкіе слезы? Любовью! но я люблю тебя давно, да и кто, зная тебя, не любитъ? Чѣмъ же? Кромѣ молитвы о тебѣ, самой искренней молитвы, я ничего не имѣю.

30 декабря.

Я все еще не могу прийти въ нормальное состояніе отъ волшебнаго очаровательнаго видѣнія. У меня все еще стоитъ передъ глазами городничій, Матрозъ, Михайло Чупрунъ и Любимъ Торцовъ. Но ярче и лучезарнѣе великаго артиста стоитъ великій человекъ кротко улыбающійся, другъ мой единый, искренній мой незабвенный Михайло Семеновичъ Щепкинъ.

1 января 1858.

Дружески весело встрѣтилъ новый годъ въ семействѣ Н. А. Брылкина.

Какъ весело встрѣтили мы новый годъ, а прійдя домой, мнѣ скучно сдѣлалось. Поскучавши немного, отправился я въ очаровательное семейство мадамъ Г—е. Но скука и тамъ меня нашла. Изъ храма Пріапа пошолъ я къ заутрени,—еще хуже: дычки съ

похмелья такъ раздирательно пѣли, что я заткнулъ уши и вышелъ вонъ изъ церкви. Прийдя домой, я нечаянно взялся за Библию, раскрылъ, и мнѣ попался ласкутовъ бумаги, на которомъ О—овъ записалъ одну прелюбопытную басню. Эта находка такъ меня обрадовала, что я сейчасъ же принялся ее переписывать. Вотъ она:

На улицѣ и длинной и широкой, и проч.

Сочиненіе этой басни приписываютъ одному московскому актеру. Это не похоже на водевильный куплетъ. Басня эта такъ благодѣтельно на меня подѣйствовала, что я, дописывая послѣдній стихъ, уже спалъ.

Сегодня же познакомилъ я въ семействѣ Брылкина милѣйшую Катерину Борисовну Піунову (актрису). Она въ восторгѣ отъ этого знакомства, и не знаетъ какъ меня благодарить.

Какъ благодѣтельно подѣйствовалъ Михайло Семеновичъ на это милое и даровитое созданіе! Она выросла, похорошѣла, поумнѣла послѣ Москаля-Чарівника, гдѣ она сыграла роль Тетяны, и такъ очаровательно сыграла, что зрители ревѣли отъ восторга. А М. С. сказалъ мнѣ, что она первая артистка, съ которой онъ съ такимъ наслажденіемъ игралъ Михайла Чупруна, и что знаменитая С—лова передъ скромной Піуновой — солдатка.

2 января.

Обязательнѣйшій Олейниковъ сегодня сообщилъ мнѣ стихотвореніе Курочкина на смерть *Беранже*, но такъ скверно переписано, что я едва могъ прочитать. Прочиталъ однакожъ и записалъ на память. Прекрасное, сердечное стихотвореніе.

16 іюля 1857 г.

Зачѣмъ Парижъ волнуется опять,

На площадяхъ и улицахъ солдаты? и проч. и проч.

3-го января.

Получилъ отъ Кулиша письмо со вложеніемъ 250 р. Деньги эти выручены имъ за рисунки, которые я послалъ изъ Новопетровскаго укрѣпленія Залесскому для продажи. Залесскій передалъ ихъ Сиряковскому; отъ Сиряковского я не имѣлъ объ нихъ никакого извѣстія и совершенно потерялъ ихъ изъ виду. Не знаю,

какъ онѣ попали въ руки Кулиша, и тотъ нашелъ имъ какого то щедрого земляка любителя, и мнѣ какъ будто подарокъ 250 р. къ новому году. Спасибо ему.

4 января.

Весь день былъ посвященъ писанію писемъ: обязанность скучная, но неизбѣжная. Написалъ полдюжины посланій, въ томъ числѣ и автору «Семейной Хроники», приславшему мнѣ съ Михайломъ Семеновичемъ экземпляръ своей очаровательной хроники. Кулишу, при письмѣ, послалъ свои *Неофиты*. Интересно мнѣ знать его мнѣніе о семъ новомъ моемъ произведеніи.

Въ 8 часовъ вечера проводилъ своего хозяина, Овсянникова, въ Петербургъ, и отправился на балъ-маскарадъ къ Варенцову, директору театра, и познакомился тамъ съ докторомъ Рейковскимъ, учовымъ и весьма интереснымъ человѣкомъ.

5 января.

Возвратился почталіонъ изъ Москвы, который сопровождалъ Михаила Семеновича; привезъ мнѣ отъ него письмо и четыре экземпляра своего портрета, для раздачи своимъ Нижегородскимъ друзьямъ; письмо свое заключаетъ онъ печальнымъ извѣстіемъ, полученнымъ на порогѣ своего дома о смерти сына Дмитрія, умершаго за границей.

6 января.

Пиунова сегодня, въ роли Простушки (водевилъ Ленского) была такая милочка, что не только Московскимъ, Петербургскимъ — Парижскимъ бы зрителямъ въ носъ бросилась. Напрасно она румянится. Я ей скажу объ этомъ. Съ роли *Тетяны* (въ *Москалѣ Чарівникѣ*) она видимо совершенствуется, и если замужество ей не попрепятствуетъ, изъ нея выработается самостоятельная великая артистка,

7 января.

Круликевичъ, возвращаясь на родину изъ изгнанія (съ береговъ Сыръ-Дарьи), узналъ случайно о моемъ пребываніи въ Ниж-

немъ и сегодня посѣтилъ меня, и между многими неинтересными степными новостями онъ сообщилъ отвратительно-интересную новость. Побочный сынъ одного вельможи собственноручно зарѣзалъ своего деньщика, за что былъ только разжалованъ въ солдаты; но мелкая душонка не вынесла и этого милостиваго наказанія: онъ вскорѣ умеръ или отправилъ себя. Туда й дорога. Выходить, яблоко недалеко отъ яблони упало. — — —

8 января.

Съ сегодняшняго числа я занимаю двѣ квартиры: прежнюю у Овсянникова и новую у Шрейдерса. Остается надѣлать долговъ, а спрятаться есть куда.

9 января.

На новосельи у Шрейдерса нарисовалъ сегодня портретъ Олейникова, съ условіемъ, чтобы онъ написалъ фельетонную статью для «Московскихъ Вѣдомостей» о пребываніи М. С. Щепкина въ Нижнемъ. Хорошо, еслибы не совралъ.

10 января.

Нарисовалъ портретъ Шрейдерса, и довольно удачно. Часть долга, значить, уплачена. Нужно еще нарисовать Фрейлиха и Кадинского, и тогда — квиты. Но когда это случится — не знаю.

КІНДРАТЪ БУБНЕНКО-ШВИДКИЙ.

Петру Петровичу Гулаку-Артемевському.

Чи чули ви, панове, про Кіндрата Бубненка Швидкого?... Довгенько вінъ вештавъ по світу, більшъ, може, якъ сто літъ. Давно вже въ ёго на грудяхъ лежить широкий кряжъ сирої землі, а й досі, по Тульчинській околиці, гоготить луна одъ ёго оповіда-ній, и теперички ще передають діди унукамъ ёго оповідання. И що то бувъ за дідъ! Міжъ дідами дідъ, а міжъ молодими жъ то мододий; бо серце ще грало у старого.

Роскажу вамъ, якъ ще у двадцятихъ годахъ спізнався я зъ тимъ дідуганомъ, якъ полкъ, у котрімъ я служивъ, стоявъ не-далеко одъ Тульчина. Сімья мого хазяіна, у которого я квартиру-вавъ, була не дуже велика: вінъ зъ старою, синъ жоватий и дочка — гарна дитина по шонадцятomu року, на тій порі, що якъ скинешъ на неї окомъ, то почервоніє и розглядує мережки на рукаві своєї сорочки. Хазяіна мого усе село поважало: розумний бувъ чоловіяга, та ще й дуже письменний. Було, де-коли и апо-стола вчистить, а на криласі якъ потягне горою, то й дяківъ не чутъ. Зъ хазяінами я живъ дружно, не гнувъ передъ ними кир-пи, бо не цурався простихъ людей, а прислухувався до їхъ мови и приглядувався до їхъ звичаївъ. Любивъ я заглядувать у ту ко-лвску, видкіль піднялось усе, що тільки ні е значного міжъ людьми, усе, що й славить, и ратує, и гнітить чоловіка, въ за-недбанімъ товаристві. Такъ отожд, кажу, частенько бачився я зъ ними: то до їхъ було піду, то старий до мене прийде.

Разъ у неділю, після одправи, почувъ я на хазяйській половині регіть и сміхи. Схотілось міні подивитьця, чого вони тамъ радуютьця, — отъ я до нихъ и пішовъ.

Тільки переступивъ порігъ, якъ побачивъ дідизного старця; спершу, поки не розгледівъ, здався вінъ міні якимсь-то обскубленимъ птахомъ: таке зморщене, миршавеньке, голомозе; нижня челюсть задралась до-гори, нісъ похнюпивсь, — неначе спорять, кому перше у ротъ лізти. Руки — якъ курячі ніжки, спина стулилась грудямъ, и такъ увесь висохъ, якъ сплющений чорнобривчикъ міжъ листами псалтиря. Сидівъ вінъ за столомъ на покуті и щось розказувавъ. Людей найшло повна хата, и всі реготались. Дідуганъ гостро на мене глянувъ; ёго очі світились ще тимъ вогнемъ, що тліє у серці и не потухъ у грудяхъ.

— Се нашъ постоялець, — сказавъ хазяїнъ діду, — той, що я вамъ казавъ, уміє по-нашому.

— Де бъ то ёму не вміть, одказавъ дідуганъ, пильно на мене дивлячись: — хіба не бачите, яка въ ёго пика... настоящий козакъ півникъ — біля бока віникъ!

Усі засміялись, и я зъ ними.

— Що се ви, діду? — озвалась хазяйка, смикнувши ёго за рукавъ: — а якъ панъ розсердитця?...

— Не розсердитця, — одказавъ дідуганъ, усе дивлячись на мене: не взявъ ёго катъ! — глянь, євнъ и самъ сміетця! Сідай же, синку, — додавъ дідъ, — то будешъ гостемъ.

— Чого се ви такъ реготались? спитавъ я, оглядуючи веселе товариство.

— Ось послухайте, — озвався хазяїнъ, — що тутъ вигадувавъ Кіндрать Тарасовичъ, якъ вінъ кумедно кепкувавъ зъ себе, то не то живий, и мертвий би засміявся!

— А що тамъ таке? — спитавъ я.

— Та хочуть зъ мене чоловіка зробити, — крикнувъ дідъ, ударивши кулакомъ по столу якъ кісткою, — щобъ гроші злупить зъ громади! — Слухай, синку: Якъ була послідня перепись ревизії, громада довго міркувала, чи записувать мене, чи ні. Одні казали, що велено усіхъ живихъ записувать, то й мене тежъ треба записать, а другі казали — не треба, бо зъ мене нема громаді ніякого вжитку: бачите, трошки перестарівсь, такъ не можна, якъ одинокого, у некрути відать. Та ще й те казали, що сёго-

дні запишуть, а завтра громаді на пакість *дуба дамъ*, та й плати́ подати́ чортъ-батька зна за що́, годівъ зъ двацять. А теперички таке безголовья, що й живі люди ледві зможуть за себе платити, а якъ стануть потурять мертвимъ, та за нихъ платити, то ніякий біс не схоче и живимъ zostатьця. Отъ и рішили — не записувати: «може», кажуть, «вінъ опам'ятується и вмере!» Здається и розумненько рішили, — такъ ось же, матері ёго чортъ, яка халепа накинута. Нашъ орандаръ-жидюга росердився на громаду за те, що не п'ють у ёго въ корчмі горілки, та й зробивъ *донось*, що я не *имію бути включенимъ у ревизьску сказку*: такъ теперички и хочуть злупити зъ громади добру пеню за того чоловіка, що невартъ и залізного шага. Сёгодні ждуть засідателя на слідство и громаду збирають, — уже и голова прибігъ. Такъ, бачите, теперички треба одбіхуватись, — та сілкісь, не первина....

Дідуганъ хотівъ бувъ ще щось розказати, якъ убігъ у хату десятникъ.

— Ідіть швидче, діду, у волосне правление, — сказавъ вінъ, ледві переводячи духъ: — голова зовуть; вже й громада зібралась; отъ-отъ и засідатель, панъ Цибульскій, прибіжить.

— Іду, синку, іду, — забелькотавъ дідъ, и швиденько вийшовъ изъ хати.

И ми, скільки насъ не було, пішли подивитця, яке тамъ буде слідсто. Дідуганъ браво йшовъ попереду безъ шапки, розмахуючи руками.

— Дідъ шапку забувъ, — сказавъ я: — якъби хто збігавъ за нею.

— Не турбуйтеся, пане, — обіззався хазяїнъ: у ёго нема шапки; отакъ, якъ бачите, ходить и літо й зіму; ні сонце ёго не допече, ні морозъ не приморозить, ніщо не дошкулить ёго кістокъ, шкурою обтягнутихъ!... Скільки въ насъ дідівъ перемерло, а якъ були ще хлопцятами, то знали ёго вже не молодимъ; — а вінъ живе собі та й живе, та ще якъ подивися, то ёму й жити не обридло: завжди веселий, не пролива й чарки, а на весіллі — то буває й потанцює. Кумедія, а не чоловік!...

— Скільки ёму буде літъ?

— Більшъ якъ сто!

— Е въ ёго діти, унуки?

— Нема нікого, — одинъ zostався якъ палець.... Була колись у не́го й жінка, й діти, и хата, и земелька, а теперички, якъ бачите: *нагъ яко благъ*.

— Відкіля вінъ?

— Зъ Уманя. Живъ и въ Тульчині — вінъ бувъ козакомъ у Потоцького, — а тамъ помандрувавъ у Черкаські ліса до Залізняка; ходивъ зъ Гонтою виручать Умань, довго бувъ Січовикомъ, и по Волощині швендявъ. Куди вже ёго нечиста-мати не туряла, — чого зъ нимъ не траплялось! бувъ вінъ и шинкаремъ, и наймитомъ, и пасішникомъ. Не одинъ ківшъ лиха підсунула ёму злая доля; випивъ же їхъ, бідолашний, до самого дна, и — якъ бачите — ні гадки собі!...

Вийшовши зъ закаулка на вулицю, здалека побачили ми, біля волосного правленія, зібрану громаду; попереду стоявъ голова — високий чоловікъ зъ сидимъ вусомъ, у блакитному жупані.

— Слихомъ слухати, Кіндрата Тарасовича у вічі видати! — закричавъ голова, якъ ми підійшли ближче.

— Не ту пісню співаєшъ, синку, — озвався дідуганъ: — теперички співай, що того Кіндрата Тарасовича ні слухомъ не слухати, ні у вічі не видати!...

— Не поможетця, діду: що хочъ співай!... Отъ яку куру піднявъ, Тарасовичу: для тебе и громаду зібрали и слідство буде, та ще щобъ и штрапу не вчистили....

— За що, синку?

— За те, що ти чужий вікъ заживаєшъ, кістокъ своїхъ не шануєшъ и ще такъ обносєся, що й на страшний судъ нівгчимъ буде приххатця.... Скажи міві на милость, Тарасовичу: чи ти вмрєшъ коли, чи такъ до віку вічнёго будєшъ по світу байдки битъ?

— Я бъ тобі сказавъ, синку, — такъ не знаю жъ: спитай кого-небудь, хто старший відъ мене.

— Не до жартівъ теперички, — почавъ зновъ голова: кажіть, Тарасовичу, що намъ робить, щобъ и справді не довелось, — бодай вони не діждали, — платить той штрафъ.

— Не знаю, синку, що' й казати, — одказавъ дідуганъ, повівши голову. Що-небудь би дати Цибульскому, — такъ вінъ нічого не бере!...

— Вінъ не бере!.. не бере!.. загомоніла громада, зарего-
тавшись.

— Хіба діточкамъ на горіхи дасте, — сказавъ дідъ, піднявши
голову: вінъ тільки и прийма, що дають діточкамъ. Що то за
чуле серце у батька! — дарма що гоноровий, а для своєї дитини
и зъ півъ-злотувкою не розминетця.

— Добре серце у батька! — піддакує громада, та регочетця.
Ажъ ось почули й дзвонокъ.

— Цибуля іде! — закричавъ дідуганъ. — Ну, теперъ одбріхуй-
тесь, дітки, а я піду у правленіє; якъ нічого не вдієте, то ви-
водьте мене, — я вамъ пораду дамъ.

На той дзвонокъ вийшовъ пзъ корчми и орендарь, у соболевій
шапці и у газетовому шляфроку: блищить диявольський синь, якъ
панський чобіть. Перейшовъ дорогу и ставъ оддалікъ одъ грома-
ди, щобъ и собі подивитця, яка тамъ буде халепа за пропуще-
ну душу.

Пзъ-за вугла вихопилась найтичанка, запряжена у-триконъ
строкатими. Засідатель панъ Цибульський сидівъ обложений бебеха-
ми, увъ одній руці державъ пенькову люльку, здоровенну, якъ
кварта, а у другій дубельтівку; у ногахъ вертівся пудель и гав-
кавъ на сільськихъ собакъ. Панъ Цибульський любивъ пополювать,
було и слідство вчинить и качокъ настріля; коли нема дикихъ,
то зъ досади и свійськихъ лущить, а коли дуже росердитця, то
й по индикяхъ тарахне, та й забіра, щобъ заряди на вітеръ не
пішли. Незагнуздані коні геть-геть промчали найтачанку, — та
вже наткнулись на хату, такъ самі зупинились. На-силу вилізъ
изъ бебехівъ панъ Цибульський: таке плюгавеньке, товстенъке, кир-
пате, очі якъ осокою попорізувані, а пика широка та червона
якъ новий пятакъ, — ажъ блищить. Якъ би на казанку нати-
кати сажою очі й ність, та зверху накинуть картузь зъ черво-
нимъ околomъ, то не треба й патрета: бувъ би на ёго похожий,
якъ рідний братъ. Тільки панъ Цибульський підійшовъ до громади,
такъ усі зняли шапки и низенько ёму вклонились, а вінъ и окомъ
не моргнувъ, — глянувъ на громаду якъ на гуртъ: бачите, *засіда-
тель... Велике діло — опеньки!*

— А що ви, сучі сини, наробили? — крикнувъ панъ Ци-
бульський.

— Що жъ ми таке наробили? — спитавъ голова: — здаеця, нічого!

— Якъ — нічого! чоловіка не записали у ревизію....

— Якого жъ тамъ чоловіка? здаеця, усіхъ позаписували....

— Якъ усіхъ!.. а того.... (панъ Цибульскій вихопивъ изъ кишені пакъ бомагъ и ставъ розглядувать...) а того, — каже, — Кіндрата Бубненка-Швидкого?

— Хібажъ тó чоловік? — одвітивъ голова, засміявшись: гамъ нема и півъ, та де! й десятої часті чоловіка не зосталось. Ось подивітця-лишень, що́ тамъ за руїна така!... Гей, хлопці, — крикнувъ голова: — виведіть-лишень сюди діда!

— Нащо тутъ дивитця, — каже засідатель: аджежъ вінъ живий?... такъ и треба було записати!

— Богъ ёго зна, чи вінъ живий чи мертвий, — ніякъ не розберешъ. Отъ самі подивітця.

Ажъ ось, ведуть Кіндрата Тарасовича: иде небораць — розкарячивсь, роззявивъ ротъ и баньки якось чудно перекосивъ, лупа очима якъ та сова. Якъ побачила ёго громада, такъ усі и приснули.

— Подивітця на милость, — каже голова: — яка се душа? се не чоловікъ, а куряча сліпота...

— Се чоловік-сажка (обізвався хтось у громаді), на нёму сіра сімряжка, на голові — шапочка, а на спині — латочка.

— Де вже! — озвались другі: нема у нёго ні шапочки, ні латочки!

— Се дзінзіверъ-зухъ! гукають инші.

— Скільки тобі літъ? спитавъ засідатель.

Мовчить Кіндратъ Тарасовичъ, якось чудно дивитця на пана Цибульського, ще гіршъ баньки перекосивъ и голову нагнувъ, неначе заміряетця ёго баднуть.

— Що вінъ у васъ, глухий, чи що? спитавъ засідатель.

— Ні, одвітила громада: вінъ добре чує.

— Чого жъ ти мовчишъ, стара собако? — розсердившись крикнувъ панъ Цибульскій: кажи, — скільки тобі літъ?

Якъ затруситця Кіндратъ Тарасовичъ, та до пана Цибульського! якъ крикне не своїмъ голосомъ кукуріку! вдруге, втретє, ажъ у вухахъ залящало, а засідатель обмахуєтця та белькотить: — тю, дурний, тю, дурний!...

А дідугань своє: якъ заскиглить собакою, гавъ-гавъ-гавъ, та пана Цибульського за штани, а той відъ ёго, яко мога, у найтичанку, — якъ крикне спереляку:

— Тьфу, на твого батька!... Катержний хлопъ, пся віра!... Що вінъ у васъ дурний, чи що? — пита у громади.

— Ні, — кажуть, — вінъ розумний....

— А щобъ такі були розумні ваші діти!... Рушай нкъ плесу, — гукнувъ засідатель на погонича, та й заторохтівъ скільки видно.

А Кіндратъ Тарасовичъ за нимъ: гавъ-гавъ-гавъ; тільки порівнявъ зъ жидомъ—хапъ ёго за пейси, да якъ учепитця за поли, — а жидъ: вай-вай! та навікача, — дерррръ! поли у шляфрока якъ не було, и пантухлі розгубивъ втікаючи. Реготу такого наробивъ нашъ дідуганъ, що громада ажъ животи надірвала одъ сміху, — та ще каже:

— Щасливий панъ Цибульський що втікъ, — а було бъ зъ ёго штанами те, що зъ жидівськимъ шляфрокомъ: сучий синъ, коли бъ не порвавъ їхъ на шматки!

Тільки одъ сієї кумедії трошки оддыхали, якъ почалась друга. Жидъ зъ жидівкою и жиденятами, зъ гвалтомъ, повискакували зъ корчми, и довго носились зъ одірвавою полою. Що вже тутъ вироблявъ Кіндратъ Тарасовичъ, якъ вінъ лаявъ зъ жидами, що вигадувавъ—и розказати не можна. Жидъ хотівъ бувъ доганять пана Цибульського, щобъ пожалітьця, та почувъ стрільбу біля плеса и одумався. Вінъ знавъ, що панъ Цибульський дуже бувъ *запалёний* на полюванні, часомъ спугнувъ би ёму качки, то вінъ, стародавнімъ шляхецькимъ звичаємъ — стрілять по жидяхъ, ще бъ почастувавъ ёго по жидівськихъ галанцяхъ бекасинникомъ. Та й зъ жалоби тієї нічого бъ не вийшло, бо, слава Богу, село було казенне. Отъ, якъби панське, то сунувъ би економу дукатъ або два, то вінъ би, за той шляфрокъ, всю громаду одчухравъ би канчуками, та ще звелівъ би питъ и жидівську горілку, хочъ би вона була самий чвирь. Э, недолюблювала жидова тихъ казеннихъ! и чортяка не вигадавъ імъ нічого луччого якъ панські хлопи. Узявъ *маёнтекъ* на оренду, одсилавъ пану *зъ-гури*, та й забирай людей зъ худобою, зъ шкурою, — роби зъ ними що схочешъ, хочъ живцемъ їжъ, хочъ жили зъ нихъ

тягни. Знатне було колись життя жидамъ, — такъ урвалась же імъ та нитка.

Громада потрошку розійшлась, а де-котрі, позавзятішъ, довго ще лаялись зъ жидомъ, поки не повибивали ёму вікна; а тамъ пішли у корчму, що на Тульчинській дорозі, и дідугана зъ собою потягли, та й гуляли ажъ до вечора. Усе лихо одъ пропущеної душі окошилось тільки на свійськихъ качкахъ. Панъ Цибульський, розсердившись на громаду, налущивъ усякої птиці повнісіньку найтичанку, ище й порося встреливъ: — думавъ що заїць.

Съ тії пори, частенько я бачивсь зъ дідуганомъ. Прийде було до мого хазіна и до мене заверне: якось я ёму до душі прийшовсь, бо не до всякого вінъ учащавъ. Кого не злюбить, то вже нічимъ вінъ ёго до себе не приверне, які бъ яси не підпускавъ, чого бъ не суливъ; бо, якъ той Кузьма безсребреникъ, нічого не приймавъ, а особливе тихъ грошей. — И вже, нехай ёго той не зачина, бо вилає, або ще гіршъ — кепкувать стане, а на річахъ такий бувъ гострий якъ та бритва. Не подобався ёму нашъ шкадронний командирь, хочъ и землякъ; дідъ ніколи до ёго не ходивъ. Разъ, гуляли ми по селу и стрілись зъ дідуганомъ; шкадронний и давай ёму *виговарювать*:

— За що се, діду, — каже, — ти мене цураєся? Хочъ би у хату плюнуть зайшовъ?

— Не діждешъ, синку, — одвітивъ дідъ, — щобъ моя нога переступила твій порігъ!

— Чому? спитавъ шкадронний.

— Тому, що на муштрі ти дуже мордуєшъ и бьєшъ салдаты!..

— Не сердся, діду, — каже шкадронний, я вже не буду їхъ мордувать: (а самъ усміхаєтця).

— Не повірю тобі, синку! горбатого и могила не виправить! Вже я добре знаю твою гаспедську натуру: якъ тільки вийдешъ на ту муштру, то такъ тебе чортяка и вхопить за серце; не то що салдаты, та колибъ и рідний твій батько, у тимъ хронті, не такъ задивавъ, або мушкетъ не туди повернувъ, то й ёму бъ задавъ шваби, и ёго бъ одлубасивъ хуктелями!

Шкадронний ажъ почервонівъ зъ досади, а стерпівъ: що будешъ робить зъ такимъ завзятимъ дідомъ? Хочъ часомъ и до-

садно, бо правда очі коле, а нічого робить — смієся, буцімъ то-бі и байдуже, що тамъ старий бреше. Лучалось инколи — прибіжить у село судейский паничъ, та хочъ би й самъ камисаръ, то такъ и лізе ёму у вічі якъ оса, такъ и грима: нікого не зякаєця. Було вже люде запруть ёго, щобъ часомъ не було ёму халепи одъ якого небудь гонорового дурня.

Доставалось одъ ёго и попамъ: нікому не зпускавъ. Разъ прийшовъ до мого хазяїна у гості панотець Іванъ (того села піпъ). Набалакавшись за дулівкою и медомъ, вже брався вінъ за шапку, ажъ де не взявся Кіндратъ Тарасовичъ, мовъ зъ печи ввірвався, — убігъ у хату зъ крикомъ, зъ реготомъ, и заразъ почавъ щось розказувать; а попа и потягло за язикъ:

— Добрі люде, — каже, — помолившись Богу, вже спати лягають, а тебе, Тарасовичу, нечиста-мати носить; и въ ночі одъ тебе спокою нема!

— Васъ шукавъ, панотченьку, — одвітивъ дідуганъ, такъ покірненько, що вже, хто ёго знавъ, вгадавъ би, що достанетця панотцеві на горіхи.

— На що я тобі? — спитавъ піпъ.

— Хочу оженитись, — такъ шукавъ васъ, щобъ сторговатьця — скільки візьмете за вінець.

— Цуръ дурня! — скрикнувъ піпъ, засміявшись.

И ми, скільки насъ не було, тежъ зареготались. А дідъ усе тимъ же голоскомъ и каже:

— Бачите, щобъ було посполнішъ, сторгуємось огуломъ: положіть вже разомъ и за хрестини, и за похорони. Будьте ласкові, не дорожіть: аджежъ и горілка відрами дешевша якъ квартами.

— Умри тільки, голубчику, то я тебе й даромъ заховаю!

— Такъ щобъ того не було, що зъ Ничипоромъ: якъ умиравъ, то давъ вамъ на поминки, а якъ умеръ, то й забули...

— Брешешъ, сакій-такий! крикнувъ піпъ, ажъ ногами заступає зъ досади.

Слово за слово — и полаялись. Дідъ и пішовъ ёму вищитувать — викладувать и сё и тё, а попу нічимъ корить старого, такъ вінъ его тільки на всі заставки лає. Хазяйка смика діда

за рукавъ, щобъ вінъ уваживъ панотцеві, а хазяїнъ уговорює попа, щобъ вінъ не затинавъ старенькому.

— Покиньте ёго,—каже:—вінъ вже зъ глузду зсунувся.

— Зъ глузду зсунувся,—репетує піпъ,—а головою жъ объ стіну не бьетця!..

— Та не одгадаєте, каже дідъ, — чомъ я не бьюсь головою объ стіну...

— Щобъ не розбить голови!—одвітивъ піпъ.

— Не одгадали!... щобъ не оббить глини на чужій стіні! бо для мене и чужа стіна дорожша одъ моєї голови.

— Дешева голова, а дороге серце! — обізавсь хазяїнъ.

— Эге! підхопивъ дідъ;—а у васъ, панотче, дорога голова, а серце дешеве; а ми дорого за вашу голову не дамо, а отъ — серце — вовобъ намъ згодилося, — такъ дешеве жъ; якъ кажуть: *дешева рибка — погана їшка*. Тимъ-то ви й не одгадали, чомъ я не бьюсь головою объ стіну, бо ваша стіна дорожша вамъ одъ чужої голови. Отъ-що!

— Та одчепись одъ мене, — каже піпъ, одсовуючись (бо дідуганъ такъ ёму й лізе у вічі): пора бъ тобі вже й покаятця. Побачишъ, що тобі буде на тімъ світі: витягнуть тобі чорти язикъ гарячими обценьками,—щобъ не брехавъ!

— Дё?

— У пеклі!

— У пеклі! хіба ще мало намъ того пекла на сімъ світі?... Вибачайте, панотче: зъ одного вола двохъ шкуръ не деруть! та нашъ братъ, за вами, туди й не дотовпитця!

И зновъ схопились, такъ-що піпъ, не допивши дулівки и не попросившись зъ хазяїнами, вийшовъ изъ хати, и такъ гряднувъ дверима, що ажъ глина посипалась зъ стелі.

Тільки піпъ вийшовъ, дідуганъ заразъ за ёго чарку, и допивъ дулівку.

— Бачъ, що думавъ піпъ, каже:—щё хотівъ сердешний випить!... Однакъ правду казавъ, що, оцієї доби, добрі люди, помолвившись Богу, спати лягають.... прощайте!

— Кудижъ се ти, Тарасовичу? питає хазяїнъ: — ночуй у насъ.

— Не хочу! піду у степъ, на могилу, де міні чортяка перину пославъ.

— Та ну годі, діду, неходи: ще звірь иззість або який бурлака налякає.

— Отъ найшовъ дурнихъ вовківъ! стануть вони давитьця моїми кістками; та й бурлаки не зликаюся: хіба вінъ мене; ще кланятьця стане, — подумає, що скарбъ сидить на могилі.

— И тобі, діду, не страшно, — спитавъ я, — одному, въ степу, и ще у таку глупу нічъ?

— Эге! того міні й треба, — одвітивъ дідъ: — колибъ ти знавъ, синку, якъ міні весело, якъ міні легенько, середъ темної ночі въ степу одному мізкувать на могилі.... Такъ темно, що око не побачить рукава своєї сорочки, а тихо, що вухо не почує шелесту биллини; а серце бачить Божі дива, душа чує Ёго мову. Хочъ тіло мое прикіпа до землі, та думки летять у небо и граютьця тамъ зъ зірочками, якъ діточки съ камінцями. Сидишъ, сидишъ, и не чуєся, якъ сонъ тебе вкриє, а розбуркає сонечко!... Прокинеся: кругомъ тебе овечата щіпають травницю, скроплену росою, а вівчаръ на сопілку затинає зуба. Наберешъ того пахучого холодку повнісенькі груди, неначе нап'єся живої води, та на увесь день и ні гадки собі.

— Якъ ще тебе, діду, — каже хазяїнъ, — піразу не спіткавъ чортяка?

— Эге! кажу жъ тобі, — одвітивъ дідуганъ, — якъ живу на світі, ні разу не траплялось міні бачить чорта, або якого-небудь дідька. Чи вони мене боятця, чи цураютьця, нечистий їхъ зна. А здаєця, якъ би міні їхъ и не побачить? Ді вже я на своєму віку не вештався, у якихъ пущахъ, нетряхъ не чвалавъ, такъ кажу жъ, ні разу-таки, за сто літъ, не стрілась зо мною ні одна мара. Ажъ соромъ людямъ казать.... Прощайте жъ! Чи не прийде, на мое щастя, хочъ сю нічъ який-небудь бісяка.

— Щобъ не порвали діда собаки? — сказавъ я, якъ вінъ вийшовъ изъ хати.

— Не бійтесь, — одвітивъ хазяїнъ: — на ёго ніколи и собаки не гавкають, а крикне на невука, то хочъ який баский, затруситця, та якъ вкопаний и стане.

Більшъ приглядовався я до діда, більшъ дивувався їмъ. Яка то місна натура була у того чоловіка, и якъ вона у нёго чудно перекорилась.... Хпле, нензне тіло, а вікъ довгий; кого бъ не спіткала злая доля, то вже вінъ за того и болить серцемъ, и

йде ёго втішати, — а зъ свого безголовья кепкує; спомяне свою безталанну семью, якъ вирізали ёго дітей и жінку и спалили хату — и розрегочетця... Коли стане наводить кого на розумъ, то не поважнимъ совітомъ, а жартами, сміхомъ направляє. Всіхъ людей любить такъ, якъ тільки можна любить одного чоловіка, а часомъ за одного чоловіка сваритця на всіхъ людей. Ніякъ и не вгадаешъ, що у ёго на душі и на серці. Стане сміятьця, а у тімъ сміху чуєшъ хлипання; почне розказувать ніби одъ чужого серця, а луна одкликаєтця реготомъ.

Дідуганъ дуже любивъ Галю, хазяйську дочку. Разъ, якъ я зъ нимъ розговорювавъ, підзвавъ вінъ її до себе.

— А що, синку, гарна дівчина? спитавъ дідуганъ, глянувши на мене.

— Гарна, одвітивъ я; — а якъ виросте, то ще краща буде.

— Эге! отака жъ була и моя старша дочка, дуже на неї похожа. Брала була дівчина, вилита мати, а серце було мое, батьківське. Такъ не продливъ же їй Господь віку: вісімнадцятий тільки рікъ пішовъ, якъ вона зарізалась!

— Зарізалась?!

— Эге! отъ якъ се було: послі Уманьського побоища, Ляхи вирізали жінокъ и дітей тихъ козаківъ, що приставали до Гонти. Милували тільки тихъ, хто покинувъ батьківську віру и зробився кателикомъ. Моя жінка, троє синівъ и дві дочки, не схотіли жити недовірками и прийняли чесну смерть, а ся старшенька подобалась якомусь пану ротмистру, (кажу жъ тобі, що дуже гарна була); отъ вінъ и zostавивъ її для себе. Не знаю вже, у яку віру хотівъ вінъ її перевернуть: чи не въ турецьку. Отъ, узявъ та й одвівъ її до одної шляхтянки, та до якого часу и заперъ у хижку. Уже ввечері, напоївши своє шляхетне серце хлопською кровью, и добре напившись венгжини, прийшовъ до шляхтянки, у хижку, и ну женихатця зъ моєю дочкою. Мабуть не знавъ панъ ротмистръ, що наші козачки колютьця якъ ті рожі. Отъ и ставъ її цілувать и обнімать, а вона, не будь дурною, вихопила пзъ-за ёго пояса ніжъ, та штрикъ ёму въ серце, а тамъ и себе, та такъ вкупі й генулись на помість. Убігла шляхтянка, а вони вже зъєднані смертю: лежать собі обнявшись, якъ женихъ зъ невістою. Отъ вамъ и чортове весілля!

Старий зареготавсь на всю хату.

— Чогожъ ти смієся, діду, — сказала Галя похмурившись: — лучче бь згадавъ добру дитину слёзою нижъ регітомъ?...

— Дурна ти, Галю, — одвітивъ дідъ: добрій дитині лучче на тїмъ світі якъ на сімъ! Щобъ зъ неї було, якби вона также довго жила на світі якъ и я, бідолашний! скільки бь лиха перетерпіла и зробилась би старою, пакосною бабою, якъ той шкарбунъ, що гидко бь на неї було й глянуть; ато пішла до Господа такою гарною, що и міжъ янголами її не розпізнаєшъ. Якъ умру, — и міні весело буде на неї глянуть. Знаєшъ, моє серце: нема нічого кращого на світі, якъ молода и гарна дівчина, и нічого гидшого, якъ стара баба!...

Та й почавъ дідуганъ глузувать зъ старихъ бабъ; регочетця, а за нимъ и ми и старі бабусі, які тутъ були въ хаті. Така вже, бачите, українська натура! не сміютця зъ чужого лиха, а тільки зъ свого. Однакъ, на сей разъ, якъ вінъ ни ховавъ своє горе у той сміхъ, а латво було замітити, що згадавши про свою безталанну семью, защеміло-таки ёго серце.

Схотілось міні заглянуть въ душу, чи справді охолодили її такъ літа и виточили зъ серця усе що ні трепеталось, ни клопотіло у нёму. — чи воно справді вже заглухло, висохло и порепалось, якъ той степъ въ довгу засуху, що скільки окомъ кинешъ, то не добудешъ краплі води, и не побачишъ живої тварі.

Разъ зайшовъ до мене дідуганъ и довгенько засидівсь. У той вечіръ вінъ бувъ дуже сумний и розказувавъ тільки смутні оповідання. Щобъ спробовать діда, я й нагадавъ ёму молоді літа, жінку, дітей, хату — и глибоко уразивъ ёго серце. Старий було за свою пісьню, а я зновъ своє, та такъ розвередивъ ёго болячку, що вінъ сердешний и голову повісивъ.

— Щожъ, — каже — синку, нігде правди діти. Горе скребло и скребе мою душу: часомъ и дуже скребе; та я зъ нимъ ховаюсь одъ людей, якъ скупий зъ грішми. Чуже лихо, якъ кажуть, людамъ сміхъ: похлипаєшъ разъ—люде пожалують;—у друге, одвернутця, у трёте — стануть сміятьця. Такъ лучче нехай сміютця зъ моїхъ смішокъ, якъ зъ мого плачу... правда, синку?...

— Правда, діду.

— Текли колись ті слёзи и въ мене, а козаचा слёза важка: якъ викотитця, то неначе могилою тебе придавить; а глянешъ на неї, то ні одна мова того тобі не розкаже, що у неї поба-

чишъ. Слухай, синку: Пішовъ я зъ старшимъ синомъ до Залізняка, у Черкаські ліса, битись изъ Ляхами, а вернувся до дому одинъ. Жінка вийшла на зустрічъ и спитала про сина; — въ одвітъ викотилась слёза... у тій слёзі, побачила вона мертвого сина и вже заголосила якъ мати.... Якъ зъ Гонтою ми одбивали Умань, я пішовъ навідаться до своїхъ и побачивъ тільки кучу головошокъ, а кругомъ калюжи запекшої крові, неначе горілую хату гасили кровью. Побачились ми зъ Гонтою и не роспитували одинъ другого; у обохъ тремтіли слёзи на очахъ... и вінъ, якъ и я, усе стративъ, що було милого на світі!... А чи ти знаєшъ, синку, що таке козаца слёза?

Дідуганъ схопивсь и підступивъ до мене, голосъ ёго дрижавъ, груди важко колихались, очі горіли. Се не той вже бувъ дідъ, що смішивъ и втішавъ, ні: здавалось, се приплентачъ зъ того світу, прийшовъ на землю оповідать те, чого ще люде не знають....

— Чи ти знаєшъ, що таке козаца слёза? — спитавъ дідуганъ у друге.

— Не знаю, діду.

— Такъ слухай же, синку, и заховай у серці що одъ мене почувешъ! Молять Бога, щобъ вінъ оборонивъ людъ одъ огня, меча, потопу, гладу, трусу и хвороби: зложи до-купи усе те лихо, и вийде зъ нёго одна тільки козаца слёза. Глибоко вона криється у серці, важка вона, нелатво її зворушити; а якъ же видавляють її зъ ока, то горе и людові и краєві и годині!... Викочувалась вона не разъ на Україні за Наливайка, Остряниці, Полурусі, Богдані, и за моєї вже памяти — при Залізняку. Може чувъ синку що вона діяла?... Після Уманської тризни, хтобъ пізнавъ наше горе, глянувши, якъ ми бенкетували, — не день, не тиждень. То гуляла скажена наша недоля: то вихопитця вона поломямъ и спалить кілька городівъ, селъ и містечокъ; то хлине кривавою хвилею и затопить тисячі людей; то ростелетця по краю пекельнимъ чадомъ, и на десятки літъ не опам'ятується народъ одъ того диявольського курева!... Відкіль же беретця те поломя, та кровъ, той пекельний чадъ?... Изъ козачої слёзи! Прийде часъ — и вона зновъ наробить великого лиха, коли розворушать її необачно; задасть вона зновъ такий бенкетъ, що ажъ небу буде душно, ажъ пекло засміетця и гайвороння злякається того трупу, що ёму на

долю достанетця. Да будетъ же той проклять одъ Бога и людей, хто розворушить ту слёзу и выдавить її зъ ока!... Такъ, синку?

— Такъ, діду!

Дідуганъ схиливъ голову на груди и важко дихавъ.

— Міні душно у хаті.— пробелькотівъ вінъ:— іду у степъ... Біля дверей старий оглянувся, и ледве промовивъ:— Лучче бъ було, синку, колибъ мене понесли у могилу, чимъ міні ходить до могили!...

Такъ оттакий то бувъ нашъ дідуганъ, Кіндратъ Бубненко-Швидкий...

Міні ніколи на віку не лучалось стрічати, хтобъ такъ гарно, доладу розказувавъ, якъ Тарасовичъ. Деколи було розкаже и те, що давно чувъ, такъ съ такими жъ додатками, прикладками и приказками, що й не пізнаєшъ того оповідання. Слухаєшъ було ёго и не наслухаєшъ: такъ воно до живого, до світового подобно. А було що и розказать дідугану: великі діла творились за ёго пам'яті и на ёго очахъ. Живъ вінъ у саму ту нещасливу годину, якъ магнати польські загарбали Україну зъ людомъ, одъ Дніпра до Дністра, и рвали и шарпали її на шматки. У перві віка християнства, язичники такъ не лютували проти християнъ, якъ у ту годину шляхта знущалась, мордувала и карбувала своїхъ братівъ. Ізуйти цькували народъ шляхтою и своїми бакалярами, якъ собаками, и шинкували козакою кров'ю, якъ жида горілкою. Чого вони не робили: грабували, мучили, забивали підъ вігті сірники и запалювали ⁽¹⁾. Панъ Гребницький мордувавъ народъ, привязуючи їхъ до кінськихъ ногъ, — не миловали ні старого ні малого.

У містечкахъ Смілімъ, Мошнахъ, Корсуні и Таганчі, вибили усіхъ попівъ зъ дітьми. Підъ Ольшаною спалили Данила Кожевського обмотавши прядивомъ и засмоливши. Панъ Пулявский наwerbувавъ полкъ шляхти, и пасунувъ у Чигиринське староство, силою приневолювать народъ до унії. Літописецъ розказує, що и польки не умили своїхъ ручокъ одъ гріха. Польський круль тільки було оглянувся на козаке безголов'я, такъ заразъ и закопошилась проти ёго Барська конфедерація.

(1) Історія Малороссіи, Н. Маркевича, т. II. стр. 638 и 639.

Порались Ляхи, порались, поки, якъ казавъ Тарасовичъ, не зворушили козачої слёзи и не видавили її зъ ока. Піднявся людъ на Україні — и старе и мале. Максимъ Залізнякъ, кровна дитина Січі, стала у голові поспільства, єпископъ Переясловський Гервасій, на велике лихо, благословивъ рушення, а Чигиринський архимандритъ Мельхиседекъ Значко-Яворський, давъ Залізняку золоту грамоту ⁽¹⁾, а козакамъ роздали свячені ножі.

Пішла розправа. Почали зъ Жаботина и зробили тамъ поминки по сотнику Харьку. Усачъ и Шило трое сутокъ палили м. Смілу и різали Жидівъ и Ляхівъ. Изъ Смілого пішли у Богуславъ и Звенигородку и тамъ такогожъ задали чосу. Неживий, зъ своїмъ загономъ, розхожувавъ по хуторахъ и різавъ панівъ, ксендзівъ и жидівъ.

Крулю було не до шляхти; возився вінъ у ту добу зъ конфедерацією, и панамъ одно було спасення ховаться по укріпленихъ городахъ и замкахъ. Найбільше позбігалось їхъ у Лисянці, у Білій Церкві и Умані. Залізняку того тільки й треба було. Трёма замахами покочивъ вінъ усе діло. Крий Боже, що тоді діялось на Україні! Не буду вамъ и розказувать: коли хочете знати, питайте сами ту літописну скрижаль залиту кровью. Въ одному Умані козаки вирізали вісімнадцять тисячъ жидівъ и ляхівъ ⁽²⁾. Сей день и до сёго часу зоветця Уманською різнею (*Rzeź Humańska*).

Вже руське військо перейшло Дніпръ и спинило козацький бекетъ. Полковникъ Кречетниковъ задержавъ Гонту, и ще де-которихъ, и оддавъ їхъ Ляхамъ. Добре вже натішили вони шляхетні свої душі, мордуючи мучениківъ. Панъ Стемпковський орудувавъ казнями. У селі Сербові, Гонту первого почали мучить. Катюга кілька днівъ здиравъ зъ нёго шкуру и відрублювавъ по одному пальцю, а тамъ руки и ноги, а на-кінці вже облупили ёму голову, натерли сіллю и зновъ, якъ шапку, наділи на голий черепъ ⁽³⁾.

Не легше було и товаришамъ Гонти: и їхъ четвертували по городахъ и містечкахъ, а їхъ голови, руки и ноги, розвішували

⁽¹⁾ Ся грамота була написана золотими словами, одъ-того золотою и звалась.

⁽²⁾ Історія Малороссії, Н. Маркевича, т. II. стр. 668.

⁽³⁾ Історія Малор. Н. Маркевича, т. II. стр. 670.

на перехрестяхъ. Попався у сію веремію и нашъ дідуганъ Тарасовичъ, та якось викрутивсь. Кому вже Богъ пішле довгий вікъ, то ніякий гаспедъ, ніяка притичина ёму ёго не укоротить. Такъ бачите, у якихъ бувальцяхъ бувавъ нашъ дідуганъ: було таки що и згадувать.

Недовго ми й гостювали въ Тульчинській околиці: змінили нашому полку кватирі, и прийшлося попрощатця зъ хазяїнами и Кіндратомъ Тарасовичомъ. Старий дуже жалкувавъ, почувши, що ми виходимъ зъ села; остатні дні живъ вінъ у мого хазяїна и нікуди не ходивъ. Объ чімъ було не поведе річъ, то й зведе на похідъ.

— На біса васъ звідсіля женуть, — скаже глянувши на мене: — поставлять же другихъ на ваше місце.... А хочъ и поставлять, — додасть журливо, — такъ вже тебе, синку, міжъ ними не буде!...

Въ той день якъ намъ виходить, уранці зібрався нашъ шкадронъ біля церкви, щобъ одслужить напутственный молебінъ. Зо всього села зійшлись люде — и старе й мале: такъ увесь майданъ и вкрили. Хто вийшовъ провести доброго пстоляця, хто такъ подивитьця; стояли тутъ де-котрі дівчата й молодниці зъ заплаканими очами; були й такі нещасливі, що забувши соромъ, голосили на все село. Хазяїни мої стояли біля мого зводу, бо тільки одного мене вийшли провожать.

— Куди се подівсь нашъ дідъ? — спитавъ я хазяїна.

— Не знаю, — одвітивъ хазяїнъ: — зранку бачивъ ёго, посився зъ синією бумагою, що цукеръ завіртують, — узявъ у Галі голку й нитки, щось захожувавсь шить.... Вже не даромъ: побачите, коли не викине якої небудь штукерії.

Тільки-що зкончивъ хазяїнъ, якъ відкіля не взявся Тарасовичъ, убраний неваче опудало на городі: на голові стриміла шапка зъ синієї бомаги, — себъ то бачите киверъ; черезъ плече висіла обідрана лядунка и біля боку щось моталось. Підскочивъ до шкадрона, — якъ крикне, та ще й гугняво, підъ голось шкадронного:

— Смирно, рівняй, не шевелись! я вамъ сякі-такі по п'ятсотъ всиплю!...

Якъ побачили Кіндрата Тарасовича, то скільки було народу —

хто й рюмивъ, всі такъ и зареготались. Шкадронний жене діда одъ фронту, а вінъ собі командує.

— На калавуръ!.. Къ чортовій матері, навзаводи, маршъ!..

Такъ роздратувавъ шкадронного: на-що вже терпеливий, а почервонівъ зъ серця и ставъ лаятьця.

— Одведіть старого дурня: — гукнувъ на людей: — ато я ёго оджену по своєму — фуктелями.

Вхопили діда підъ руки и повели геть; а вінъ скільки горла репетує:

— Не помніть казенної муніциї, ато шкадронний задасть вамъ хуктелівъ!

Довго реготались люде, споминаючи кумедію діда. Вже й молебень почали править, а де-які ще прискали собі въ рукавъ. Якъ зкончилось молебствіє, окропили насъ св. водою, шкадронний скомандувавъ и ми рушили. Пісенники гикнули: *«Ахъ не бѣлы сини!»* огласився дужче жіночий плачъ, народъ загомонівъ и лавою поперъ за шкадрономъ. Вийшовши зъ села на стовбовий шляхъ, я зупинивъ коня, и ставъ прощатьця зъ хазяїнами, якъ вихопивсь зъ юрби Тарасовичъ.

— Ось и я, — крикнувъ вінъ, — зъ абаhti втікъ, на-силу догнавъ!... Прощай, синку, нехай тобі Богъ помага! — Старий простягнувъ до мене руку и кріпенько здавивъ, додавши: — прощай! не побачимся на сімъ світі, такъ побачимся на тімъ!... Не поминай лихомъ. — Пильно на мене глянувъ, и зчезъ въ юрбі.

Тільки ёго й бачивъ.

Въ тридцятімъ року, повертаючи зъ Турецької війни, нашъ полкъ переходивъ черезъ те село, де живъ дідуганъ, и на мое щастя, одвели міні й квартиру у того жъ селянина, у котрого перше квартирувавъ. Дуже зраділи мої хазяїни побачивши мене: спасибі їмъ що не забули. Не всіли вони вклонитьця, слово до мене промовить, якъ я спитавъ їхъ про діда.

— Померъ, померъ! — отвітили вони въ одинъ голосъ, — царство ёму небесне, вічна ёму память!...

— Такъ, такъ, — додавъ хазяїнъ, — вічна ёму память!... Ніколи ёго не забудемъ, що-дня ёго згадуємъ.

Жаль міні, дуже жаль стало старенького. Хочъ вже и не

сподівався ёго побачить, бо пора-таки була кісткамъ на спокій, а все-таки, почувши, що вже ёго нема міжъ нами, гірко стало на душі.

— А давно вмеръ? — спитавъ я.

— О великоднихъ святкахъ буде три роки, — одвітивъ хазяїнъ, важко зітхнувши, — та ще якъ и вмеръ: до остатнёго часу розмовлявъ, жартувавъ, сміявся!

Ми ввійшли въ хату; незабаромъ прийшла и Галя. Ледві пізнавъ її: такъ виросла, вивирнялась, така зъ неї стала гарна молодиця; и вже зъ дитинкою на рукахъ. Посідали, та й стали згадувать діда и ёго довге життя.

— Одъ чогожъ вінъ умеръ? — спитавъ я.

— Въ вербну неділю застудивъ себе, — одвітивъ хазяїнъ; — може бъ и досі ще живъ, якъ би шановавъ свое здоровья.

Я попросивъ хазяїна розказать міні про остатні години діду-гана, и вінъ такъ почавъ:

— Після утрени, якъ верталися зъ вербою, дуже потепіло, роставъ снігъ, и скрізь по вулиці стояли глибокі калюжі. Отъ народъ и йде краємъ по сухому, а покійникъ такъ и бовтаецця по воді и знай ганяецця за молодицями та дівчатами; вдарить яку-небудь прутомъ, и таки добре вдарить, та й приговорює: »не я бью, верба бье, за тиждень великдень!« Стали ёму люде гукать, щобъ вінъ не плёндравсь по воді: »застудишъ, діду, ноги«, кажуть, »та й вмирешъ не своєю смертю!« — »Эге! того міні й треба, — одвітує, — щобъ який чортъ вмеръ моею смертю: тоді нехай до мене чужа не ходить, — подавай міні мою! Та якъ міні«, каже, »застудить ноги, коли я и підошовъ не замочивъ.« — »Де бъ таки не замочивъ,« обізвався до діда Кирило Скупиндя (такъ ёго прозвали: бо зъ-біса скупий бувъ), коли й халяви въ воді? »Эге,« каже покійникъ, — »та підошовъ не замочивъ; чи не хочешъ заложитьця на відро горілки?« »Добре,« каже Кирило; »а хто жъ за тебе поставить якъ виграю?« — »Дітки!« крикнувъ дідъ: »хто за мене поставить?« Такъ всі и заякали. »Чи чуєшъ,« каже, »е кому!...« Отъ побрались за руки, їх и розбили. Вийшовъ дідъ на сухе, піднявъ одну ногу, другу, ажъ нема підошовъ! одні тільки голови зъ халявами. Сміху такого було що й розказать не можна. Не хотілось було Скупинді ставити горілки,

довго споривъ, спричався, — такъ громада присудила; нічого робить, повівъ у корчму и росперезався на те відро.

Того дня вже й не бачили діда; на другий тільки у вечері прийшовъ до насъ. Увійшовъ въ хату, такий смутний, и сівъ собі мовчки. Дивимось на діда, — буцімъ и не вінъ: якось схиливъ голову на груди и важко диха. »Що се зъ вами сталося, діду?« питаю. — »Щось дуже голова болить и груди заложило,« одвѣтивъ, та й взявся обома руками за голову. »Чи не одъ учора шніго?« — кажу. »Ні«, каже, »одъ завтришніго!...« Що-дня завтра, та завтра, та такъ и доживъ до того завтра, що завтра треба вмирати. — Стали були втішати діда — такъ куди! ще й розсердивсь. »Чортъ-батька зна що розказуєте,« каже: »хто не боїтця смерті, кому вікъ обридъ и ні для кого жити, той вже давно вмеръ!... Не бійсь, тоді якъ Ляхи хотіли мене зъ Гонтою четвертувати, то якъ не пильнували, а втікъ-таки: бо ще жити хотілось, а літъ зъ двадцять назадъ, хочъ би восмерували, хочъ би одчинили двері тієї куні, де ми сиділи, то не зворохнувся бъ зъ місця«. »Якъ же ви відтіля втекли?« питаю діда: нехай, думаю собі, розказує, то може забуде про свою хворобу. Отъ вінъ и ставъ розказувати: »Посадили насъ,« каже, »вісімъ чоловіка у башту, понабивали на ноги залізні кайдани, та ще й двері замурували; тільки й осталося у версі, на самій башті, одно віконце, въ которое намъ спускали що дня глечикъ води и по скибці хліба; а біля того віконця стоявъ вартовий жовніръ, и дивився що ми робимо. Здаєтця — якъ тутъ у-біса втекти? а втекли жъ, бо хотілось ще пожити, хотілось ще оддячити Ляхамъ за наше лихо!... Змолodu я бувъ дуже проворний: (не даромъ Січовики прозвали мене *швидкимъ*), а такий цупкий, що чи на дерево, чи на який муръ, скелю, то якъ кішка злізу. Здавалося Ляхамъ—добре мене закували, та не догледіли того, що кайдани були просторі по моімъ ногамъ, а якъ ще покрутивъ їхъ сюди туди, та росправивъ свої кістки, то вони и злізли къ бісу. Якъ злізли, я й кажу моімъ товаришамъ: »Ну, хлопці, теперички втікъ не втікъ, а побігти можна!«—»Де жъ ти будешъ бігати,« питають: »тутъ у башті не розженеся, а у віконце не вилізеши, високо, — та й жовніръ тамъ стоїть и пильнує?« »А буває,« кажу, »я лежить, и спить! Коли вже на те піде, що Господь визволить насъ звідсіля, то не то — одинъ Ляхъ — и сто чортівъ не вдер-

жять». До-півночі чутно було якъ вартові перекликались, и на версі похажавъ жовніръ, а тамъ потрошку й затихло. Отъ, я, помолившись Богу, и подравсь вугломъ до віконця. Де въ стіні ямка, то тамъ ногою упрусь; де виткнулась печина, то рукою хапаюсь, та такъ, поманесеньку, поманесеньку, и добравсь до віконця. Зиркъ, якъ вовкъ изза кошар, — ажъ мій жовніръ простягся до-гори черевомъ и спить собі, якъ неживий. Видряпавсь я на башту, дивлюсь — біля жовніра лежить ратище и здоровенна сокира; отъ я, не довго думавши, ухопивъ її... якъ затоплю ёго по виску, разъ, у-друге, такъ тутъ ёго й чорти вхопили. Далі кинувъ товаришамъ сокиру, палашъ, ратище и самъ спустився въ башту. Духомъ порозбивали кайдани, пробили цеглу въ дверяхъ, та й дали дропака черезъ річку въ лісь. — Оттакъ розскаже дідъ,—а ёму поставили вечерю и пива принесли (покійникъ дуже бувъ ласий до пива), такъ ні до чого жъ и не доторкнувся: покоштувавъ тільки пива, та й не пивъ: »гірке«, каже. Не довго й сидівъ: Галя послала ему на печі, отъ вінъ заразъ и лігъ.

На другий день, неначе ему полегшало; зрана трошки походивъ, а за обідомъ и за ложку не взявся. Якъ стало смеркатиця, попросивъ вінъ щобъ ему на лавці послали и увесь вечіръ и нічъ лежавъ якъ въ огні, щось розказувавъ, а часомъ розмовлявъ зъ своєю жінкою и зъ дітьми, неначе вони стояли передъ ёго очима. Въ середу у-ранці, тежъ ему полегшало, впьять уставъ. А тутъ, якъ почули люде, що дідъ занедужавъ, зо всього села понаходили прощатиця зъ нимъ. Кланяютьца ему до землі, цілують ёму руки, ноги, а вінъ одъ нихъ одсоветця, та белькотить: »Цуръ дурня! Подуріли дітки!.. Чого се ви міні кланяєтесь? я жъ увесь свій вікъ бувъ зъ вами рівний! Кланяйтесь одному Богові милосердному!...« Зъ кожнимъ розмовлявъ, кожному яке-небудь веселе слово сказавъ. Вже ми подумали, чи не одужавъ старий, — такъ у вечері зновъ его скрутило. Въ четверъ вже не встававъ, а въ п'ятницю ёго запричастили, — думали, що вмере, дуже було ему важко; Галя не відходила одъ ёго, и до плащаниці не ходила. Въ суботу раненько, нашъ дідъ зновъ одужавъ; одкривъ очі та й пита: »який сёгодні день?« »Субота«, кажемъ. »Субота!« скрикнувъ: »такъ щё разъ на своєму віку почую, якъ заспівають »Христосъ воскресъ«. Далі знявъ

зъ грудей мідний хрестикъ, підізвавъ до себе Галю и каже: »Добра моя дитино! Отсімъ хрестомъ благословила мене мати на довголітте, а я тебе благословляю и на щасливу долю. Нехай вона такъ тебе шанує, якъ мати свою дитину, щобъ ти хати своєї не покидала и діточокъ своїхъ не ховала. Е вѣ мене ще й другий хрестъ, важкий, дуже важкий, — сѣго нікому не zostавлю, візьму ёго зъ собою и на той свѣтъ; симъ хрестомъ, якъ ключемъ, одімкну я собі врата вѣ царство небесне...« Слѣхуючи діда, гірко плакали, а особливе Галя—такъ и обливала ёго руки слізами. Та подивітця вона и теперъ плаче.

Я глянувъ на Галю, вона усміхалась до своєї дитинки, а сама рукавомъ утирала слізи.

— Глянувши на наші хлипання, зновъ почавъ хазяїнъ, — дідъ и каже: »не плачте, дітки; колибъ ви знали, якъ міні легенько на душі, то бѣ одъ радості сміялись!..« Тутъ повносили паски и папушники, що напекли икѣ празнику, а дідъ побачивши й каже: »Не буду вже я завтра зъ вами розговлятьця, розговітьця моя душа на тімъ свѣті!« И багато ще де-чого розказувавъ, такъ всѣго жѣ не згадаешъ.

Оттакъ розговорювавъ та й заснувъ, и проспавъ ажъ до вечора. Пізенько вже, якъ *Діляни* почали, прокинувся вінъ и пита: »Чи не благовістили до утрени?« »Ні,« кажемъ, »ще рано«. Зновъ розгорівся, та меньше проти вчорашнього, тільки якось важче ставъ дихать. Лежить, лежить и схопитця, та й забубонить: »благовістять, благовістять!..« Оттакъ кілька разъ схоплювався: усе здавалось що дзвонять до утрени. Ажъ тутъ и справді почули благовість. »Ну,« каже, »дітки, теперъ несіть мене до церкви, бо самъ не дійду!« Отъ ми положили ёго на коць и понесли. Хотіли були у церквѣ унести, такъ не схотівъ: »посадіть мене,« каже, »біля дверей.« Посадовили, піддержують ёго, зъ одного боку моя жінка, а зъ другого Галя. А тутъ зібралось того народу, кругомъ діда обступили и вѣ церкву не йдуть. Далі, якъ дочитались до Христа, пішла процесія кругомъ церкви. Звісно, обійшли три рази и стали біля дверей. Отъ піпъ и возгласивъ: »Христосъ воскресъ!« а дідъ вѣ одвітъ: »воистину воскресъ!« а ми за нимъ и собі: »воистину воскресъ!« Тільки заспівали дяки, и похались за попомъ у церкву, а дідъ до моєї жінки: »Кумо,« каже, »давай свѣчку: будемо випратъ!..« Ухопивъ ту

свічку, схилився на груди Галі, та й оддав Богу душу. Таки почувъ, якъ заспівали—Христось воскресь!...

Понесли діда живого, а принесли мертвого. Усякому хотілось хочъ трошки пронести его, ажъ бились хапаючись за коць. На четвертий день поховали діда; всі дні народъ не одіходивъ одъ хати, неначе яке гульбище було: не ходили ні въ корчму, ні на качелі, — тутъ и гуляли, діда згадуючи. А похорони, якъ би ви побачили, яки бучні були: и панівъ такъ не ховають. Зо всього села нанесли усякої провизії, трунківъ, грошей!.. Ховали діда якъ козака: за труною несли ратище, фузію, вели коня, а якъ опускали у яму, то стріляли зъ мушкетівъ и рушниць.

Вечоръ бувъ тихий, теплий, ми й пішли на кладовище поклонитьця дідовій могилці. Здалека побачивъ я на горі кладовище, оточене високими вербами и тополями. По-середині, изъ за вітей віковихъ липъ, виглядувала убога церковця. Ми ввійшли у похилену браму підъ повіткою и, пройшовши кілька ступнівъ по дорозці, остановились біля високого хреста. Тутъ була могила Кіндрата Тарасовича; зъ боківъ обложена дерномъ, а по середині, на грядочці, розрослись чорнобривчики, конвалія, а кручені паничі оплутались кругомъ хреста и дрались ажъ до самого верху.

— Хто се насіявъ квітокъ? спитавъ я.

— А кому жъ більшъ, якъ не Галі, — одвітивъ хазяїнъ.

— Сього року не я одна сіяла, — обізвалась Галя: — и Кіндратко помагавъ (такъ звали її хлопчика): ей же Богу правда! бачить що я загібаю, — воно й собі, тежъ рученятами загібає!.. Галя притулила дитину до серця и стала її цілувать.

Ми посідали біля могили діда, та й стали згадувать, який то вінъ бувъ веселий та втішний. Згадали не одно його оповідання, не одну його штукерію, и дуже сміялись.

— Оттакъ, якъ бачите, — каже хазяїнъ: прийдемо сюди, на дідову могилу, и плачемо и сміємось... Вічна ему пам'ять!.. Э, побачили бъ ви, що тутъ дієтця на великдень!.. Ми поминаємо діда у той день, у котрий вінъ Богу душу віддавъ, а опрічъ того, на самий великдень, після служби, усі миряне сходятьця сюди на кладовище, и христосуємся съ дідомъ. Де-каторі то тутъ

біля могили и розговляютьця и гуляють; буває такъ, що у корчмі менше людей якъ на кладовищі. Люде кажуть, що весело було живимъ жити зъ дідомъ, а якъ умеръ, то й мертвимъ весело зъ нимъ лежать.

Прощаючись зъ дідовою могилою, у кожного тремтіли на очахъ слёзи, а у Галі покотились вони неначе порвалась нитка жемчужного намиста.

Слухаючи, що розказували хазяїни про поминки діда, и глянувши на слёзи и жалъ добрихъ людей, якось весело зробилось у мене на серці.

«Не сирота той», подумавъ я, «кого Богъ наділивъ чутимъ серцемъ и теплою душею. Наплодять вони тому чоловікові добрихъ ділъ, якъ добрихъ діточокъ, — буде кому догледіть и втішить на старість, буде кому и після смерти справить по ёму добрі поминки.»

Олекса Стороженко.